

Grašišče nad Grgarjem – utrjeno naselje iz starejše železne dobe

Grašišče above Grgar (Slovenia) – a fortified settlement from the Early Iron Age

Patricija BRATINA

Izvleček

Preko Grgarske kotline in Čepovanskega dola poteka naravni prehod iz nižine Vipavske doline v dolino reke Idrijce in v zgornjo Soško dolino ter proti zahodu na Banjško planoto. V železni dobi je pomembno vlogo ob tej komunikaciji imelo gradišče nad Grgarjem, na vrhu osamelca Grašišče. Strateška lega naselja je omogočala nadzor nad potmi, okoliška rodovitna ravnica je ponujala ekonomsko zaledje.

Med zaščitnimi arheološkimi raziskavami leta 2005 je bilo na severnem pobočju Grašišča odkrito obzidje s podpor-nima zidovoma, na položnejšem severovzhodnem pobočju pa utrjena podporna terasa. Naselje sodi v čas bronaste in železne dobe, občasna poselitev sega tudi v rimsko obdobje.

Poselitev dokazujejo tudi najdbe, odkrite leta 1977 ob gradbenih posegih na jugovzhodnem pobočju Grašišča in 1978, 2001 in 2005 na površini osrednjega dela gradišča.

Ključne besede: Posočje; Grgar; bronasta doba; železna doba; gradišče; naselje; obzidje

Abstract

The Grgar Basin and the valley of Čepovanski dol represent a natural passageway from the Vipava Valley to the valley of the River Idrijca, the upper Soča Valley and further westwards to the plateau of Banjška planota. In the Iron Age, the hillfort on the isolated hill of Grašišče above Grgar played an important role on this passageway. Its strategic location enabled control over the lines of communication, while the fertile plain below provided subsistence.

The rescue archaeological investigations conducted on the northern slope of Grašišče in 2005 revealed a stonework rampart associated with two retaining walls, as well as a stone-faced retaining terrace on the gentler north-eastern slope. The recovered small finds show that the hillfort was inhabited in the Iron Age, but before that also in the Bronze Age and later occasionally in the Roman period.

Additional evidence of habitation are the finds that came to light during the earthworks conducted in 1977 on the south-eastern slope and the surface finds from the central part of the hillfort collected in 1978, 2001 and 2005.

Keywords: Posočje; Grgar; Bronze Age; Iron Age; hillforts; settlements; walls

Čepovanski dol je 16 km dolga, le nekaj 100 m široka suha dolina med Trnovsko in Banjško planoto, ki se dviga nad dolino Idrijce vse do zaselka Dol, nato pa se enakomerno spušča ter na koncu obvisi pri Fobškem kalu nad Grgarsko kotlinico.¹ Grgarska kotlina se je izoblikovala ob močni dinarski

prelomnici, ki poteka med strmim, apneniškim grebenom Svete gore in južnim robom Banjške planote. Potok Slatne, ki zbira padavinsko vodo s flišnega pobočja Banjške planote, je v preteklosti s flišnim gradivom s teh pobočij nasul ravno in rodovitno dno Grgarske kotlinice. Kamninska podlaga dna kotlinice je apneniška, zato voda tam ponikne in se podzemno pretaka v izvire Lijaka in Mrzleka.

¹ Pavlin 1999, 312, 315.

POSELITEV BANJŠKE PLANOTE Z GRGARSKO KOTLINO IN ČEPOVANSKIM DOLOM

Za Banjško planoto, Čepovanski dol z Grgarsko kotlino je značilna prehodnost med dinarskim, alpskim in sredozemskim svetom, ki se izraža tudi v arheološki karti tega prostora (glej v tej publikaciji Mlinar, Tecco Hvala, sl. 1). Tod so potekale prazgodovinske komunikacije iz Goriške ravnine in Vipavske doline prek Grgarske kotline in Banjšic v spodnjo Soško dolino in prek Kambreškega proti zahodu, s predalpskim svetom severne Italije in Furlansko nižino. Prav tako so tu prek vodile poti v dolino Idrijce ter v zgornjo Soško dolino in prek Trnovske planote in Nanosa v celinsko Slovenijo.² Na osnovi lokacij prazgodovinskih naselij, odkritih depojev ter posamičnih prazgodovinskih najdb Miha Mlinar in Beatrice Žbona Trkman predstavi najkrajšo povezavo Vipavske doline z dolino Soče po zahodnem robu Banjške planote.³ Čeprav je večji del prazgodovinskih naselij na območju Banjške planote in Grgarske kotline še neraziskanih in zato časovno težko opredeljivih, se zdi, da je pri večini naselbin lokacija zelo premišljeno izbrana. Pri tej izbiri so poleg naravno zavarovane lege zelo pomembno vlogo imele bližina vode in dobra preglednost nad okolico ter lega ob naravnih prehodih in starih poteh. Arheološko topografijo Banjške planote⁴ vključno z manjšimi sondiranjmi na najdiščih Grad nad Levpo⁵ Gradec nad Kopriviščem⁶ in Zabrdno nad Kalom nad Kanalom,⁷ je izvedla Nada Osmuk v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja ter izsledke raziskav objavila v

² Truhlar 1974; Svoljšak 1988–1989, 367; Osmuk 1990; Zavrtanik 2001, 20; Mlinar, Žbona Trkman 2008, 11, 13, sl. 1.

³ Mlinar, Žbona Trkman 2008, 11, sl. 1.

⁴ Osmuk 1979a; ead. 1979b; ead. 1979c; ead. 1985; ead. 1995.

⁵ Osmuk 1990. Dokumentirana je bila bogata kulturna plast z železnodobnimi in rimskodobnimi najdbami. Kot ugotavlja avtorica, je lega na dominantni vzpetini na levem bregu Soče naselbini omogočala kontrolo prehoda iz Soške doline na srednjo Banjško planoto in preko te v dolino Idrijce pri Mostu na Soči, pa tudi nadzor prehodov iz Benečije preko Kambreškega in Liga v dolino Soče pri Ročinju.

⁶ Osmuk 1991. Poleg ostankov obrambnega zidu je bilo odkrito prazgodovinsko in rimskodobno gradivo.

⁷ Osmuk 1992. Gre za gradišče z dominantno lego nad potokom Avšček. Keramično posodje, ki je bilo odkrito v erozijski plasti med skalami, avtorica datira v starejšo železno dobo.

preliminarnih poročilih.⁸ Glede na odkrite arheološke najdbe je bila večina teh naselij poseljenih že na prehodu iz pozne bronaste v železno dobo – *Bronzo finale / Prima età del ferro* (BF 3/I Fe 1): Globine pri Dragovici, Zabrdno in Gradec pri Kalu⁹ nad Kanalom, Grad nad Levpo, V Glavi pri Kanalskem Lomu, začetek nekaterih pa seže že na prehod iz srednje v mlajšo bronasto dobo – *Bronzo medio / Bronzo recente* (BM/BR): Sv. Lovrenc nad Batami, Grajšiše nad Grgarjem,¹⁰ Na Gomili pri Trušnjah,¹¹ Sv. Tomaž pri Koprivišču.¹² Številne tod odkrite depojske najdbe nam dodatno zarisujejo naravne prehode, mrežo starih poti, preko katerih so potekale zlasti intenzivne izmenjave proti koncu bronaste dobe in na prehodu v železno dobo.¹³ Kot kažejo posamične najdbe kamnitih orodij ter zgodnjebronastodobnih sekir, gre verjetno za utečene poti iz starejših obdobj.¹⁴

NASELJE GRAŠIŠČE

Prazgodovinska naselbina je postavljena na vrh osamelca z imenom Grajšiše,¹⁵ na nadmorski višini 350 m, ki se na zahodnem robu Grgarske kotline dviguje nad okoliško ravnico (sl. 1; 2). Naselje je obsegalo vrhnji, nekoliko poravnan plato, s prepadnimi stenami zavarovano zahodno pobočje, strmo severno pobočje nad potokom Škrļjavec in položnejše, v terase preoblikovano južno in vzhodno pobočje. V naravi dobro vidna ruševina kamnitega obzidja zaobjema najvišji plato na severni, vzhodni in južni strani (sl. 17: "centralno obzidje"). Zidu na terenu ni zaznati na strmih in težko dostopnem zahodnem pobočju, kar kaže na to, da dodatno varovanje na tem delu ni bilo potrebno. Dopusčamo tudi možnost, da je obzidje skozi stoletja zdrsnilo po pobočju ali da je bilo odstranjeno pri intenzivni rabi zemljišč v

⁸ Nadi Osmuk se iskreno zahvaljujem za možnost vpogleda v odkrito gradivo in dokumentacijo iz teh raziskav.

⁹ Gerbec 2018, 68, sl. 8.

¹⁰ Gradivo začasno hrani ZVKDS OE Nova Gorica, za Grgar glej tu t. 1: 7; 5: 7–9, 13–15, 17.

¹¹ Mlinar, Žbona Trkman 2008, 13.

¹² Ib.

¹³ Furlani 1973–1975; Žbona Trkman, Bavdek 1996; Fabec 2006; Svoljšak 2009; Božič 2009–2010.

¹⁴ Mlinar, Žbona Trkman 2008, 12–13, t. 1: 1, 3, 4.

¹⁵ Grgar – Grajšiše Grajšiše (EŠD 4744): ArchGis Online [https://gisportal.gov.si/portal/apps/webappviewer/index.html?id=df5b0c8a300145fda417eda6b0c2b52b] (15. 04. 2022).

Sl. 1: Grgar – Grašišče. Zračni posnetek najdišča Grašišče. Pogled proti severozahodu.

Fig. 1: Grgar – Grašišče. Aerial photo of Grašišče archaeological site. Northwestward view.

novejšem času.¹⁶ Pri izbiri lokacije naselbine je poleg dvignjene in naravno zavarovane lege na vrhu griča, ki je omogočala obvladovanje prazgodovinske poti, imela pomembno vlogo tudi z vodo bogata in rodovitna ravnina, primerna za poljedelstvo in živinorejo. V neposredni bližini naselbine tečejo trije potoki, to je večji Slatna v vznožju Svete gore s številnimi požiralniki in kanjoni ter manjša Škrljavec na severnem vznožju Grašišča in na jugu, pod hribom Podgaber. Grgarsko polje je kraško polje z dvema velikima delujočima ponikalnicama.¹⁷ V neposredni okolici Grgarja so številne kraške jame, spodmoli, podorne doline in brezna. Naj na tem mestu omenimo le te v bližini grgarske naselbine: v središču Grgarja Bezno, velika podorna dolina z dvorano Jama v Golobičnah ali Jama pri Britofu, Joščevo brezno, Jama na Brišču ter spodmol z breznom Brezno pri Kalu.¹⁸ Čeprav jame niso arheološko raziskane, lahko na podlagi primerjav sočasnih sosednjih skupnosti, kot npr. v notranjsko-kraški skupnosti, predvidevamo, da je te uporabljala že takratna grgarska skupnost. Nič ne vemo o grobišču te skupnosti. Toponim Podgomila, severno od današnjega pokopališča

in severovzhodno od grgarske naselbine, ki jo loči potok Škrljavec, bi lahko bila primerna lokacija.¹⁹

Predkvartarno geološko podlago na najdišču in v neposredni okolici sestavljajo litološki različki paleocenskega fliša: apnenčev peščenjak (kalkarenit), apnenčeva breča (drobnozrnata in debelozrnata), flišni laporovec in flišni peščenjak (delno karbonaten).²⁰

Na Franciscejskem katastru iz začetka 19. stoletja so na območju gradišča označene gozdne in travnate površine.²¹ Grašišče kot prazgodovinsko naselje prvi omenja tržaški raziskovalec Carlo Marchesetti v svojem delu o gradiščih Trsta in Julijske krajine.²² V tridesetih letih 20. stoletja je bil prek gradišča zgrajen daljnovod, ki tu poteka še danes. Takratni viri ne omenjajo najdb, na katere so verjetno naleteli pri tej gradnji. V prvi svetovni vojni, za časa soške fronte je bilo Grašišče povezano z bitkami na bližnji Sveti gori, ostankom vojaških posegov pa sledimo na površini gradišča in v številnih strelskih jarkih ter ostankih objektov

¹⁶ Odgovor na to vprašanje bi lahko dobili le z arheološkimi raziskavami.

¹⁷ Marušič 2009, 322.

¹⁸ *Ib.*, 323–328. Tako Brezno pri Britofu, v katero se steka potok Podgaber, kot jama v Golobičnah in Brezno v Kalu so bile uporabljene v prvi svetovni vojni.

¹⁹ Černe 2009, 335.

²⁰ Poročilo Verbič 2005, 2. Najpogostejši kosi v breči so rudistni apnenec, mikritni apnenec ter kalkarenit.

²¹ Zbirka Digitalizirano arhivsko gradivo starih katastrov [https://podatki.gov.si/dataset/digitalizirano-arhivsko-gradivo-starih-katastrov-si-as-176-si-as-177-si-as-178-si-as-179-si-as-180-s/resource/1bce8be4-c865-4cb3-9f81-4ad907c72106] (15. 4. 2022).

²² Marchesetti 1903, 91.

v bližnji okolici.²³ Posnetki zračnega laserskega skeniranja površja kažejo številne vojaške objekte na osrednjem platoju naselja: vidni so strelni jarek vzdolž ruševine severovzhodnega dela zgornjega obzidja in grajeni objekti pod tem ter groblje in jame na severnem, vzhodnem ter zahodnem pobočju naselja.²⁴

Ob urejanju poti do najvišjega platoja in zasaditvi sadovnjaka je bil leta 2000 na južnem dostopnem delu poškodovan in presekan kamnit zid. Prav tako je bila odstranjena zemljina v notranjosti naselbine²⁵ (sl. 2: 1). Odlomke posodja, glinenih svitkov, žrmelj in prodnikov, ki so bili odkriti ob topografskih ogledih na vrhnjem platoju naselja, lahko povežemo z intenzivnimi novodobnimi posegi²⁶ (t. 5: 1–12). Tomaž Verbič meni, da so v preteklosti na vrhu Grajšišča pridobivali lomljence kalkarenita in breče.²⁷ Območje znotraj obzidja je bilo do šestdesetih let obdelano kot njiva, na poravnani južni terasi pod obzidjem pa je bil še nedavno vinograd. Po pripovedovanju domačinov naj bi bil suhozid, ki je viden na delu kamnitega oboda, grajen šele po prvi svetovni vojni.²⁸ Danes je območje naselbine ogroženo z nekontrolirano agrarno obdelavo, z vzdrževanjem daljnovoda ter s širitvijo pozidav in terasiranjem južnega in jugovzhodnega pobočja gradišča.

Na jugovzhodnem pobočju gradišča, na zemljišču s parcelno št. 2810/8 k. o. Grgar, so bili leta 1977 ob izkopu za gradnjo stanovanjskega objekta slučajno odkriti odlomki bronastodobne, železnodobne in rimske keramike, železno črtalo in deli železove grude²⁹ (sl. 2: 2; t. 5: 13–17). Po pripovedovanju lastnika zemljišča naj bi najdbe ležale ob veliki skalni steni. Tovrstnim skalnim osamalcem, ki štrlijo iz površja, lahko še sledimo na nepozidanem vzhodnem pobočju Grajšišča. Čeprav nam stratigrafski odnosi odkritih najdb

²³ Podbersič 2009, 150–155. Območje Grgarske kotline je bilo za časa soške fronte za avstro-ogrsko armado zaledje za celoten goriški odsek bojišča. Na številne ostanke streliva in sledi bojevanja smo naleteli tudi med izkopavanji leta 2005.

²⁴ Poročilo Krašna 2020, sl. 17.

²⁵ Poročilo Osmuk 2001.

²⁶ Na zgornjem platoju so bile najdene številne površinske najdbe ob topografskih pregledih v letih 1978, 2001 in 2005.

²⁷ Poročilo Verbič 2005, sl. 2.

²⁸ Poročilo Osmuk 2001.

²⁹ Osmuk 1979b. Iz jugovzhodnega vznožja Grajšišča naj bi izviral tudi rimska novca, ki ju je našel lastnik. Najdbe, z izjemo obeh novcev, so bile predane ZVKDS OE Nova Gorica. Prazgodovinsko keramično gradivo je prikazano v tem prispevku. Nadi Osmuk se iskreno zahvaljujem za možnost objave tega gradiva.

niso jasni in gre verjetno za premešane kontekste, nam te najdbe nakazujejo rabo jugovzhodnega neutrjenega pobočja gradišča v bronasti, železni in rimski dobi. Dopuščamo možnost, da je del najdb erodiran iz višje ležečih predelov.³⁰

Arheološke raziskave v letu 2005

Jeseni 2005 je ZVKDS OE Nova Gorica pred obnovo daljnovoda na območju Grajšišča izvedel sondiranje pod vodstvom avtorice članka³¹ (sl. 2: 3,4; 3).

Po navodilih odgovorne konservatorke Nade Osmuk in v dogovoru z investorjem gradnje so stojišči daljnovoda prestavili iz ruševine kamnitega obzidja na prvo teraso pod južno pobočje osrednjega dela naselja in na severovzhodno pobočje. Novi poziciji nosilcev sta bili določeni za predhodne arheološke raziskave. Na izravnanim južnem platoju, na terasi s sadnimi drevesi in vinogradom, na zemljišču s parcelno št. 2856 k. o. Grgar je bilo raziskano območje velikosti 49 m² (sonda 2005/1, sl. 2: 3).³² Sondiranje je pokazalo, da je južni del in del vzhodnega pobočja naselbine že močno preoblikovan z novodobnimi posegi, povezanimi z agrarno rabo (terasiranje, izravnava, oranje, gnojenje-smetenje). Ti so večinoma dosegli geološko podlago, ob tem pa so bili odstranjeni tudi vsi starejši antropogeni zapisi.

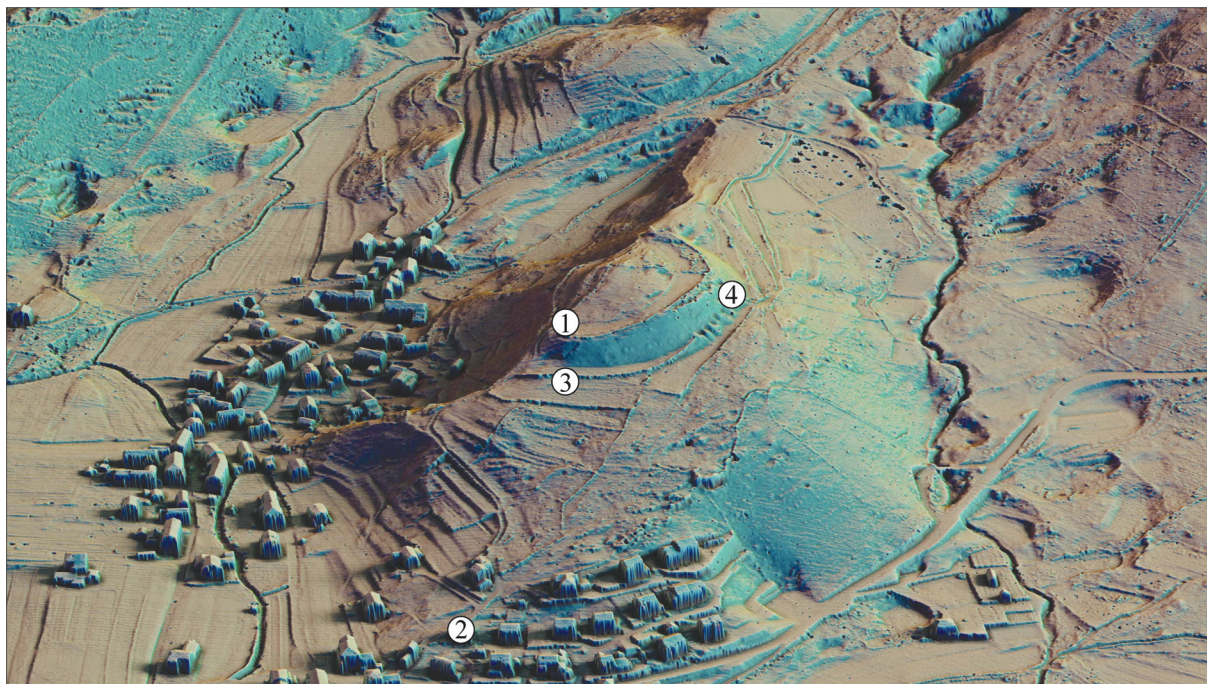
Sonda 2005/2

Na lokaciji drugega stojišča daljnovoda, na zemljišču s parcelno št. 2840 in 2842/2 k. o. Grgar, smo zaradi strmega pobočja najprej izvedli meter široke testne sonde (TS), ki so potekale po pobočju (sl. 2: 4). Po odkritju ostankov kamnite

³⁰ Poročilo Košir, 2022. Med sondiranjem v neposredni bližini, ki ga je izvajalo podjetje Avgusta, d. o. o., so bili v plasteh nad geološko osnovo in med škrapljami odkriti ostanke prazgodovinske in rimske lončenine, ki jo raziskovalci pripisujejo koluvialnim procesom, njihovo izvorno mesto pa postavljajo na višje ležeče predele.

³¹ Bratina 2006; ead. 2009 in poročilo Bratina 2006. Sondiranje je potekalo s šestčlansko ekipo od konca septembra do konca novembra leta 2005 in po dvotedenski prekinitvi še nekaj dni v decembru istega leta. Pri raziskavah so ob vodji sodelovali: Tomaž Fabec, Januš Jerončič, Polona Bratina, Luka Sorta, Danijel Bubnič, Rajko Pestelj in Luka Harej.

³² Bratina 2006, 5, 12.

Sl. 2: Grgar – Grašiče. Lidarski posnetek z označenimi lokacijami posegov v letih 2000 (1); 1977 (2); 2005, sonda 1 (3) in sonda 2 (4). Pogled proti zahodu.

Fig. 2: Grgar – Grašiče. LiDAR-derived image with marked locations of archaeological investigations and earthworks in 2000 (1); 1977 (2); 2005, Trench 1 (3) and Trench 2 (4). Westward view.
(Vir / Source: © ARSO)

konstrukcije smo raziskavo razširili in raziskali površino, veliko 100 m² (sonda 2005/2, sl. 3–5).³³

Geološko podlago na območju sonde 2 sestavljata v spodnjem položnejšem delu izkopnega polja bolj odporna plast peščenjaka, na strmini pa mehka plast laporovca, obe blago vpadata v pobočje.³⁴

Jarek:

Vzdolž pobočja, nekako na stiku med peščenjakom in laporovcem, je bil v naravno osnovo narejen jarek širine do 4 m, in sicer tako, da so bili naravni talni horizonti nad plastjo peščenjaka povsem odstranjeni, v pobočju pa je bil jarek viden kot krožne zajede v mehko plast laporovca³⁵ (sl. 6; 7). Jarku smo sledili vzdolž pobočja vse od meje

sondiranja na severu in do južnega profila testne sonde 1 (TS 1) na jugu (sl. 4; 5: P1).

V osrednjem delu arheološkega izkopa je jarek prečila kamnita konstrukcija, ki smo jo opredelili kot obzidje železnodobnega naselja (sl. 4: A). Preko severne polovice izkopa je bil razkrit ožji suhi zid, ki smo ga označili kot spodnji podporni zid (sl. 4: B). Zdi se, da se je izkop v geološko podlago kot jarek nadaljeval ob vznožju pobočja pod velike kamnite bloke proti jugu, žal pa nam tega dela ni uspelo v celoti raziskati.³⁶ Najverjetneje je jarek služil kot trdna podlaga za postavitve kamnite konstrukcije zidov.

Zid A – spodnji del obzidja:

Obzidje je bilo postavljeno na strmem pobočju, od roba terase na vzhodu proti zahodu, v smeri vrhnjega platoja naselbine (sl. 4: A; 8–10). Grajeno je bilo iz lomljenцев peščenjaka in kalkarenita na način suhega zidu, iz bolj ploščatih in skrbno poravnanih večjih lomljenцев na zunanjem in notranjem licu, široko je bilo od 1,8 m do 2 m. Temelj zidu oziroma spodnja lega obzidja je bila sestavljena iz štirih vrst večjih kamnov in vmesnega

³³ Ib., 5–8, 13–21. Območje smo označili kot sonda 2005/2. Treba je povedati, da so bile raziskave zaščitne narave, zakonsko vezane na obseg gradbenih del in na omejena finančna sredstva investitorja, po predhodno dogovorjenem terminskem planu. Po končanih raziskavah smo dele obzidja in podpornih zidov prekrili z geotekstilom in ponovno zasuli.

³⁴ Poročilo Verbič 2005, 2. Mehka geološka plast naj bi se izoblikovala ob gubanju in se usedla na trdo geološko podlago.

³⁵ Ib., 3, sl. 4. Verbič meni, da so te zajede nastale pri izkopu jarka do trdne kamnine.

³⁶ To sklepamo na osnovi zelo dobro vidnega jarka v južnem profilu testne sonde 1 in ruševine grajenih struktur na skrajnem vzhodnem izkopnem robu (sl. 4: E).

Sl. 3: Grgar – Grašišče. Raziskave 2005. Osrednji del naselbine s severnim pobočjem in sondo 2 z obzidjem. Pogled s severovzhoda.

Fig. 3: Grgar – Grašišče. Investigations in 2005. Central part of the settlement and the northern slope with Trench 2 and stonework rampart. View from the northeast.

kamnitega drobirja.³⁷ V naslednjih legah je bil zid med frontama zapolnjen z nekoliko bolj površno položenimi velikimi lomljenci in posameznimi manjšimi kamni različnih oblik. Ti niso tako skrbno postavljeni, so bolj nametani, kar pa je lahko tudi posledica podepozicijskih procesov. Med zgornjimi kamni sredice obzidja je bila zemlja in posamični najdbi.³⁸ V jarku je bil zid v višino ohranjen do štirih leg kamnov (0,80 m), v strmem pobočju sta se ohranili do dve legi kamnov. V celoti smo obzidje dokumentirali v dolžini 11 m. Na najbolj strmem pobočju so bili lomljenci zidu naloženi v ilovico na način, ki spominja na stopničasto nalaganje kamnov v podlago. V jarku je bila nad geološko podlago in pod temeljnimi kamni obzidja 0,08–0,20 m debela ilovnata plast, t. i. spralina³⁹ (sl. 8). Rezultat radiokarbonskega datiranja vzorca živalskega zoba iz profila pod notranjo fronto obzidja (iz spraline) je bil: Conventional age $2560 \pm \text{BP}$ (Beta-212835)⁴⁰ (sl. 18). Dopuščamo možnost, da je bil zob spran s pobočja po gradnji obzidja.

³⁷ Ker smo obzidje ohranili "in situ", posledično vanj nismo posegali in smo lahko gradnjo temelja zidu dokumentirali le v skrajnem spodnjem delu odkritega obzidja.

³⁸ V zidu sta bila odkrita le en nedoločljiv odlomek keramike in kamnit odbitek, ki pa sta lahko zdrsnila med kamenje obzidja iz višje ležečih plasti.

³⁹ Poročilo Verbič 2005, 2, sl. 2; 3. Spralina je preperina flišnega laporovca, sprana s pobočja.

⁴⁰ Tabela z radiokarbonskimi datacijami je pripravila Manca Vinazza, za kar se ji iskreno zahvaljujem.

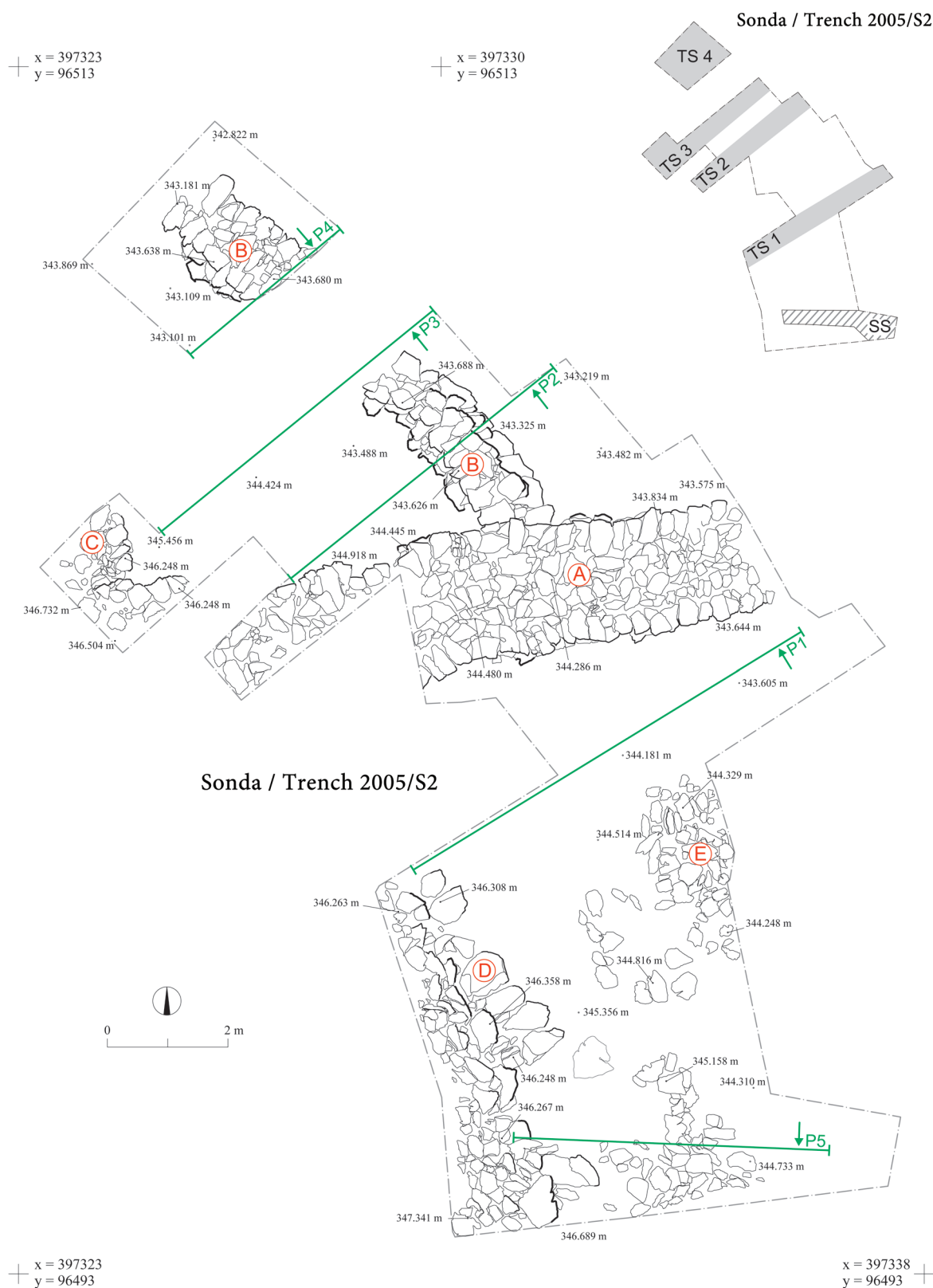
Zidova B in C – podporna zidova:

Obzidju sta večjo stabilnost zagotavljala spodnji in zgornji podporni zid, ki sta bila v oddaljenosti 5 m bočno vezana na zunanjo fronto zidu (sl. 4: B,C; 9; 10). Zgornji zid, ki bi lahko bil tudi ostanek utrjene terase, je bil močno poškodovan, sledili smo ga le v dolžini 1 m⁴¹ (sl. 4: C). Vezan z obzidjem je bil na strmem pobočju postavljen v ilovico.

Veliko bolje je bil ohranjen spodnji podporni zid, ki je sledil konfiguraciji terena in je potekal rahlo polkrožno, v dolžini 8 m vzdolž pobočja (sl. 4: B). Iz stika z obzidjem oziroma veznih kamnov je razbrati, da sta bila grajena sočasno⁴² (sl. 10–13). Podporni zid je bil postavljen na trdno podlago in grajen iz treh vrst različno velikih kamnov flišnega peščenjaka in kalkarenita v tehniki suhega zidu, širok od 1,2 do 1,3 m, v temelju do 1,5 m in ohranjen do 0,70 m visoko. Za boljše nalaganje zidu je bila lomljiva naravna osnova na skrajnem severnem delu dodatno stopničasto obdelana. Zunanja in notranja fronta zidu sta bili grajeni iz daljših stranic lomljencev, kar je izboljšalo stabilnost

⁴¹ Podporni zid ali utrjena terasa je bila odkrita na strmini v skrajnem zahodnem vogalu izkopnega polja. Ob zidu so bili v kamnitem drobirju najdeni odlomki lončenine, kar bi kazalo, da gre pri tej strukturi mogoče za podporno teraso.

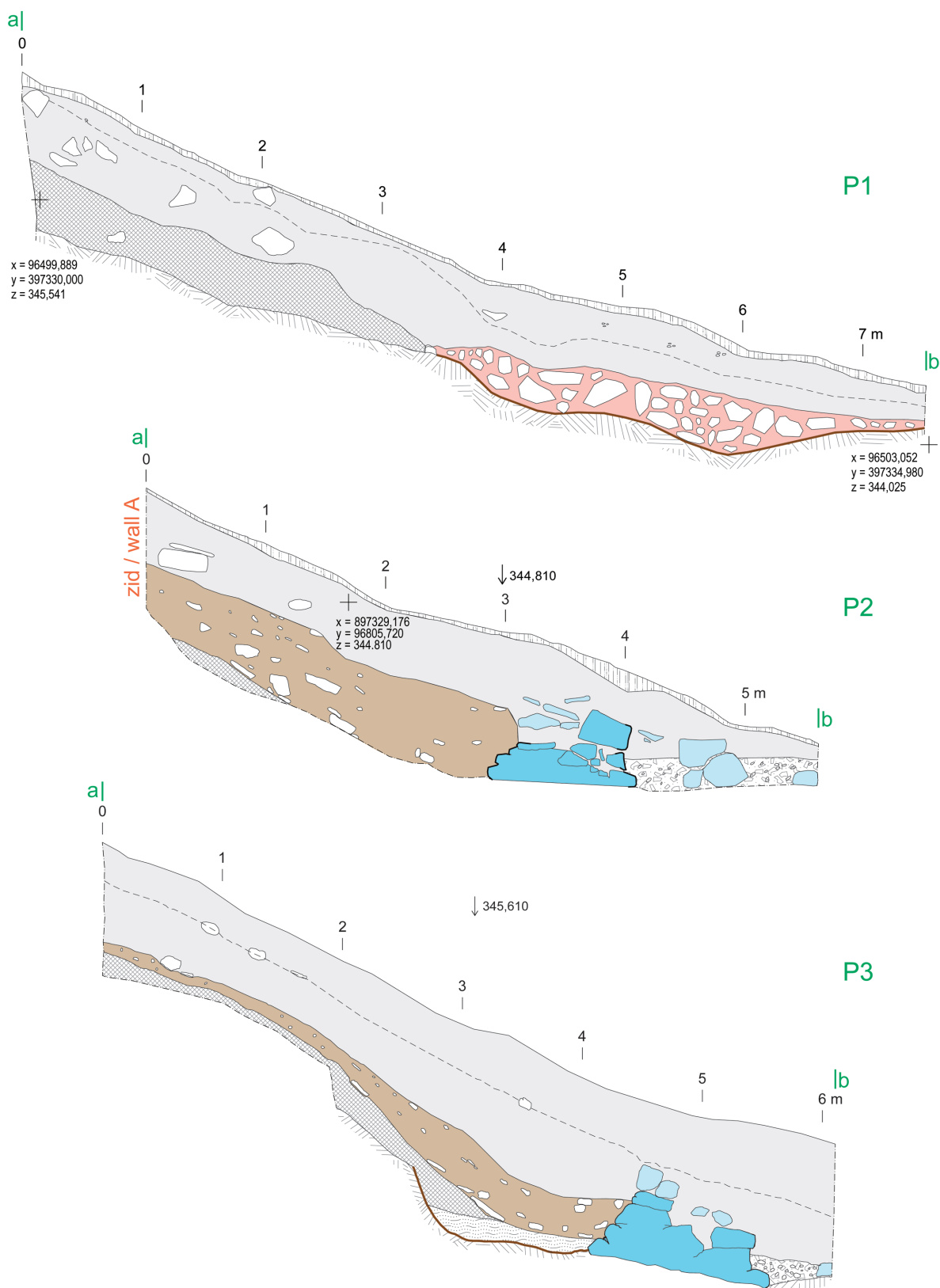
⁴² Da sta bili obe podporni konstrukciji grajeni sočasno z obzidjem, je razvidno iz njunega stika z obzidjem, kjer se temeljni kamni podpornih zidov nadaljujejo iz obzidja.

Sl. 4: Grgar – Grajšiše. Raziskave 2005/sonda 2: testne sonde (TS 1–4 in strojna sonda SS) in profili (P1–5). Obzidje (zid A); spodnji podporni zid B; zgornji podporni zid C; podporni teras D, ruševina E.

Fig. 4: Grgar – Grajšiše. Investigations in 2005/Trench 2: test trenches (TS 1–4 and machine-excavated trench SS) and cross sections (P1–5).

Rampart (Wall A); lower retaining wall B; upper retaining terrace D, ruins E.

Sl. 5: Grgar – Grašišče. Raziskave 2005/2. Preseki (P) v testnih sondah.

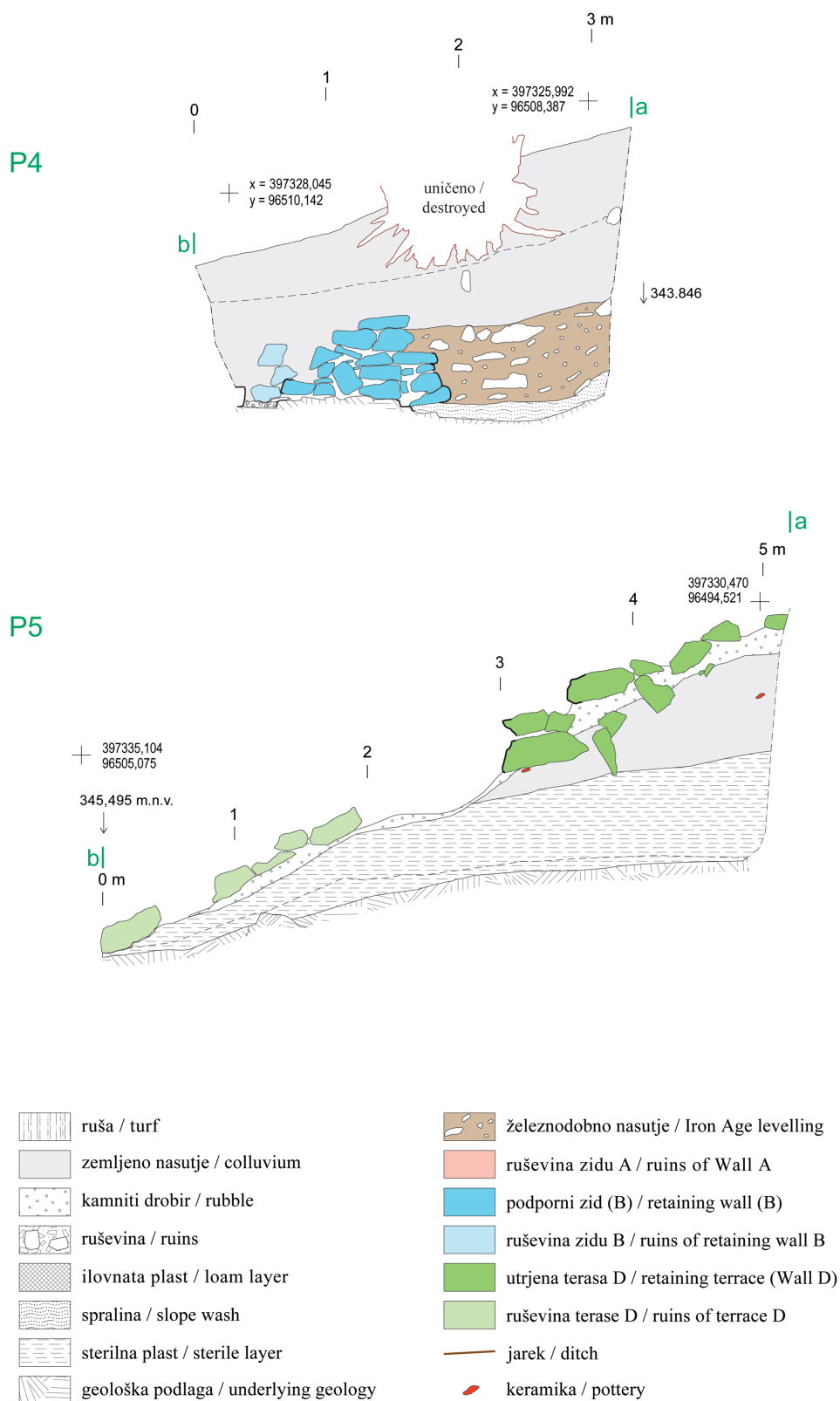

Fig. 5: Grgar – Grajšiše. Investigations in 2005/2. Cross sections (P) in test trenches.

zidu. Zunanje, vzhodno lice zidu je bilo nekoliko bolje izdelano kot notranja fronta (sl. 12; 13). V skrajni severni testni sondi smo del podpornega zidu odstranili, preostali del zidu pa smo, tako kot obzidje, ohranili »in situ« za morebitno prezentacijo

Sl. 6: Grgar – Grašišče. Sonda 2005/2. Jarek v geološko osnovo, levo v plast peščenjaka, desno v plast laporovca. Pogled s severa.

Fig. 6: Grgar – Grašišče. Trench 2005/2. Ditch dug into the underlying geology – sandstone to the left and marlstone to the right. View from the north.

Sl. 7: Grgar – Grašišče. Sonda 2005/2. Testna sonda TS 1. V spodnjem delu jarek v geološko podlago, pogled s severovzhoda (prim. sl. 5: P1).

Sl. 7: Grgar – Grašišče. Trench 2005/2. Test trench TS 1. Ditch is dug into the underlying geology in the lower part, view from the northeast (cf. Fig. 5: P1).

v prihodnosti. Jarek in grajeni suhozid sta se na skrajnem severnem delu izkopne površine izklinila, kar da slutiti, da je spodnji podporni zid potekal le do severnega roba našega izkopnega območja. Za časa soške fronte je podporni zid poškodovan izstrelek granate, zaradi pobočnih procesov je bil tudi rahlo nagnjen navzven.⁴³ Pri dokumentiranju zidu smo odkrili nekaj odlomkov železnodobne lončenine, ki bi lahko med kamenje zdrsnila tudi že po propadu zidu (t. 1: 17–19). Razlaga je sprejemljiva, saj je bil podporni zid v pobočju zasut z gruščnato plastjo s številnimi naselbinskimi ostanki⁴⁴ (sl. 4; 5: P2,P3,P4).

Železnodobno zasutje:

Plast oziroma zasip, ki je predstavljal podlago prazgodovinski hodni površini, je bil na južni strani zamejen z obzidjem (sl. 4: A), v pobočju z zgornjim podpornim zidom (sl. 4: C), vzdolž pobočja pa s spodnjim podpornim zidom (sl. 4: B). Do višine spodnjega podpornega zidu je zapolnil jarek, izkopen v mehko geološko osnovo in tvoril nekakšno poravnavo na notranji strani podpornega zidu. Namen tega gruščnatega zasipa je bil dodatno utrditi obzidje oziroma zagotoviti stabilnost obzidja in podpornega zidu. Nasutje je ležalo v pobočju na plasti ilovice, v spodnjem delu jarka pa je bilo na 0,10 do 0,20 m debeli spiralni, tako kot obzidje. Na strmem pobočju je bil zasip debel le 0,10 m, medtem ko je ob spodnjem podpornem zidu dosegel višino do 0,65 m (sl. 14; 15). Poleg kamnitega drobirja in posameznih manjših kamnov so zasip sestavljali še naselbinski ostanki: številni odlomki lončenine, nekaj keramičnih vretenc in glinenih svitkov, živalski ostanki, deli ožganih lapornatih plošč, oglje, nekaj kamnitih odbitkov in odlomkov žrnelj, kroglasti prodniki ter ostanki številnih mehkužcev (t. 2–4). Iz zasutja je bil radiokarbonsko datiran vzorec oglja (Beta-212834): Conventional age 2710 ± BP in vzorec živalske kosti (Beta-212833): Conventional age 2470 ± BP (sl. 18). Med keramičnim gradivom prevladujejo večji lonci in lončki za pripravo in shranjevanje hrane (t. 2: 1,3–10; 4: 1,4–6,8–11,14) ter sklede in latvice za serviranje hrane (t. 3: 1–7; 4: 15). V zasipu je bila odkrita tudi bronasta igla (t. 4: 16). Struktura in sestava plasti ter ohranjenost najdb kažejo, da gre za enovit antropogen zasip,

⁴³ Na dele granate smo naleteli v vrhnjem delu zidu.

⁴⁴ Zelo verjetno je gradivo iz te plasti zaradi pobočnih procesov zdrsnilo med kamenje v zgornji del podpornega zidu.

Sl. 8: Grgar – Grašiče. Sonda 2005/2. Notranja fronta obzidja (zid A). Pogled z juga.

Fig. 8: Grgar – Grašiče. Trench 2005/2. Inner face of the rampart (Wall A). View from the south.

Sl. 9: Grgar – Grašiče. Sonda 2005/2. Obzidje (zid A) s spodnjim podpornim zidom (B).

Fig. 9: Grgar – Grašiče. Trench 2005/2. Rampart (Wall A) with the lower retaining wall (B).

Sl. 10: Grgar – Grašiče. Sonda 2005/2. Zunanja fronta obzidja (zid A) z vezanim spodnjim podpornim zidom (B). Pogled s severa.

Fig. 10: Grgar – Grašiče. Trench 2005/2. Outer face of the rampart (Wall A) and junction with the lower retaining wall (B). View from the north.

Sl. 11: Grgar – Grašiče. Sonda 2005/2. Stik obzidja (zid A) s spodnjim podpornim zidom (B). Pogled z zahoda.

Sl. 11: Grgar – Grašiče. Trench 2005/2. Junction of the rampart (Wall A) and the lower retaining wall (B). View from the west.

ki ga ni mogoče razložiti kot posledico naravnih pobočnih procesov.

Na celotni izkopni površini smo pod travnato rušo in nad opisanimi kamnitimi strukturami zidov sledili zemljenemu nasutju – erozijski plasti s posameznim kamenjem, v kateri so poleg redkih in zelo slabo ohranjenih odlomkov prazgodovinske lončenine prevladovali železni fragmenti in ostanki izstrelkov iz prve svetovne vojne⁴⁵ (sl. 5: P1–4). Prazgodovinske keramike je bilo največ v spodnjem delu te plasti, novodobnih najdb pa (ostanki streliva: tulci in deli granat) v zgornjem delu plasti.

Utrjena terasa:

Zaradi izrednega pomena odkritih arhitekturnih ostankov, predvsem dobro ohranjenega obzidja ter podpornega zidu, je bila med raziskavami sprejeta odločitev, da se ohranijo odkrite osta-

⁴⁵ Debelina plasti je naraščala proti severnemu robu izkopnega območja, od 0,50 m na območju obzidja (sl. 4: A) pa do 1,20 m nad spodnjim podpornim zidom (sl. 4: B) v skrajni severni izkopni sondi.

line »in situ«. To je pomenilo ponoven premik stojišča daljnovoda in razširitev izkopnega polja proti jugu. Na območju razširitve smo najprej izvedli strojno testno sondo (sl. 4: SS), po odkritju utrjenega roba terase pa delo nadaljevali z ročnim izkopom, vendar sterilne geološke osnove na celotni površini razširitve nismo dosegli. Na

Sl. 12: Grgar – Grašišče. Sonda 2005/2. Spodnji podporni zid (B), notranja fronta, pogled z jugozahoda.

Fig. 12: Grgar – Grašišče. Trench 2005/2. Lower retaining wall (B) inner face, view from the southwest.

Sl. 13: Grgar – Grašišče. Sonda 2005/2. Spodnji podporni zid (B), zunanja fronta, pogled z vzhoda.

Fig. 13: Grgar – Grašišče. Trench 2005/2. Lower retaining wall (B), outer face, view from the east.

tem delu smo na območju strojne sonde izkopali do geološke podlage, na preostali površini pa do erodirane ilovice⁴⁶ (sl. 4; 16). Večji del naravnih tal je bil v spodnjem delu razširitve v preteklosti odstranjen, kamni apnenca in kalkarenita pa so ležali neposredno na preperem laporovcu⁴⁷. To

⁴⁶ Zaradi zaščitne narave raziskave razširitve območja raziskav kljub velikemu strokovnemu interesu nismo v celoti izkopali. Poleg že z investitorjem pogodbeno dogovorjenega obsega in trajanja raziskav so nam dodatno težavo pri izvedbi povzročali bloki skal, ki bi zahtevali drugačen logistični pristop, ki pa ga ni bilo mogoče zagotoviti.

⁴⁷ Poročilo Verbič 2005, 4–5, sl. 6; 7.

Sl. 14: Grgar – Grašišče. Sonda 2005/2 (testna sonda TS 3). Plast železnodobnega zasutja in spodnji podporni zid (B), pogled z jugovzhoda. (Prim. sl. 5: P3).

Fig. 14: Grgar – Grašišče. Trench 2005/2 (Test trench TS 3). Iron Age levelling and lower retaining wall (B), view from the southeast. (Cf. Fig. 5: P3).

Sl. 15: Grgar – Grašišče. Sonda 2005/2 (testna sonda TS 4). Plast železnodobnega zasutja in spodnji podporni zid (B), pogled s severozahoda. (Prim. sl. 5: P4).

Fig. 15: Grgar – Grašišče. Trench 2005/2 (Test trench TS 4). Iron Age levelling and lower retaining wall (B), view from the northwest. (Cf. Fig. 5: P4).

kamenje razumemo kot ruševino utrjene terase, ki smo ji sledili na celotni dolžini zahodnega dela razširitve in od katere so se od višjih leg ohranili le posamezni kamni (sl. 4: D; 5: P5). Temelj oziroma zunanji rob podporne terase so sestavljali v ilovico postavljeni brezoblični bloki kamnja velikosti do 1 m (sl. 16). V ilovnati plasti so bili najdeni močno poškodovani odlomki lončenine, posamezni deli svitkov ter drobci glinenega ometa (t. 1: 1–6). Ostenji s plastičnim rebrom in držajem (t. 1: 2,3) lahko primerjamo s sorodnimi iz bronastodobne hiše na Mostu na Soči, ki so okvirno datirani v mlajšo bronasto dobo – *Bronzo recente* (BR).⁴⁸ Oglati horizontalni ročaji (t. 1: 5) se pojavijo na Krasu, v Tržaškem zalivu in Istri v izteku bronaste dobe – *Bronzo finale* (BF).⁴⁹ Posode z navzven nagnjenim in odebeljenim robom ustja s primesmi peska v lončarski glini (t. 1: 1) pa so značilne za starejši del železne dobe – *Prima età del ferro* (I Fe) v Posočju in na Krasu.⁵⁰ Na neobdelane bloke so bili postavljeni ploščati kamni, zadelani v ilovnato podlago, podobno kot smo to opazili že pri gradnji obzidja na pobočju, nad njimi pa je bilo precej kamnitega drobirja⁵¹ (sl. 4: D; 5: P5). Odkrito suhozidno gradnjo glede na lego v pobočju razumemo kot podporno teraso v funkciji utrjevanja pobočja. Dopuščamo možnost, da gre za utrditev oziroma za podporni zid naselbinske terase. V grušču so bili med ploščatimi kamni najdeni zelo poškodovani odlomki lončenine (t. 1: 8–12) in prodniki roženca.⁵² Utrjena terasa se je nadaljevala izven izkopnega polja proti jugu in v smeri obzidja na sever (sl. 4: D). Ker območja med teraso in obzidjem nismo v celoti raziskali, nam njunega stratigrafskega odnosa ni uspelo ugotoviti. Verjetno je terasa potekala do obzidja in tako prispevala k večji stabilnosti zidu, preko terase pa je bil mogoč dostop do obzidja.

V južnem profilu testne sonde 1 smo približno 4 m južno od obzidja, vzdolž pobočja dokumentirali nadaljevanje jarka⁵³ (sl. 6; narisano je v severnem

Sl. 16: Grgar – Grašišče. Sonda 2005/2. Zunanji rob terase iz neobdelanih blokov (D), pogled s severovzhoda. (Prim. sl. 5: P5).

Fig. 16: Grgar – Grašišče. Trench 2005/2. Outer edge of the terrace faced with unworked stones (D), view from the northeast. (Cf. Fig. 5: P5).

profilu TS 1 – prim. sl. 5: P1). Predvidevamo, da se je jarek tu tudi zaključil, saj ga v strojni sondi na skrajnem južnem delu izkopa nismo več zasledili. Jarek je bil zapolnjen z velikimi in srednje velikimi lomljenci kalkarenita, apnenca, breče in peščenjaka ter ilovico (sl. 4: E; 5: P1). Med temi pa so bili najdeni tudi močno poškodovani odlomki železnodobnih posod iz drobnozrnate peščene lončarske gline (t. 1: 13–16) ter skromni ostanki hišnega ometa in oglja.⁵⁴

DROBNO ARHEOLOŠKO GRADIVO, KOSTNI IN DRUGI OSTANKI

Med prazgodovinskimi najdbami, odkritimi na grgarski naselbini, prevladujejo odlomki lončenine, veliko je delov glinenih svitkov ter žrmelj, nekaj je tudi glinenih vretenc in kamnitih odbitkov ter prodnikov. V zasutju med obzidjem in podpornim zidom so bile odkrite živalske kosti in zobovje ter lupine mehkužcev. Če sodimo po odlomkih velikih shrambnih posod (trakasti ročaji, masivni držaji z odtisom prsta, ostenja s plastičnimi rebri), je bilo Grašišče poseljeno že v drugi polovici 2. tisočletja pr. n. št., v izteku srednje bronaste dobe (BM), v mlajši bronasti dobi (BR) in mogoče še na prehodu v pozno bronasto dobo (BF). Bronastodobna keramika je bila najdena na površini osrednjega platoja naselbine (t. 5: 7–10), v plasti koluvialne ilovice na območju sonde 2 (t. 1: 3,7) ter na jugovzhodnem pobočju Grašišča (t. 5: 13–15,17).

⁵⁴ Poročilo Verbič 2005, 2. Avtor meni, da je sestava jarka antropogenega značaja.

⁴⁸ Svoljšak 1988–1989, 369; t. 6: 5; 7: 4,6.

⁴⁹ Bratina 2021, 390; t. 8: 13; Cardarelli 1983, t. 32A: 2; Urem 2012, t. 2: 4.

⁵⁰ Svoljšak, Pogačnik 2001, t. 42: 9; Bratina 2021 t. 4: 2; 8: 5; 11: 5; Mizzan 1989, t. 22: 5–6.

⁵¹ Poročilo Verbič 2005, 4–5, sl. 6; 7. Verbič meni, da je grušč nastal s preperevanjem laporovca in peščenjaka »in situ«.

⁵² Odlomek dna (t. 1: 12) sodi na prehod iz bronaste v železno dobo – BF 3 / I Fe 1, odlomek ročaja (t. 1: 9) pa v starejši del železne dobe (I Fe 1).

⁵³ Glej tu op. 36.

Številne vzporednice zanjo najdemo v Vipavski dolini,⁵⁵ v nižinski postojanki Log pri Vipavi in na gradiščih Boršt pri Gojačah, Školj nad Ajdovščino, Stari grad nad Vipavo, Gradišče nad Hraščami; v Posočju,⁵⁶ v bronastodobni hiši na Mostu na Soči, v Kovačevi jami pri Robiču ter na gradiščih na Goriškem Krasu, v Tržaškem zalivu in Istri.⁵⁷ Verjetno ni naključje, da so bili najstarejši odlomki posod (*t. 5: 14,15,17*) iz časa *BM* odkriti prav na jugovzhodnem pobočju Grajšišča, na osončeni, nekoliko dvignjeni terasi nad okoliško ravnico.⁵⁸ Na osnovi opredeljive lončenine, najdene na površini vrhnjega platoja Grajšišča (*t. 5: 2–6,12*), ugotavljamo, da je bil osrednji plato najdišča ponovno poseljen konec bronaste dobe (*BF 3*), kar se časovno ujema s stopnjo Sv. Lucija Ia.⁵⁹ V čas 10.–9. st. sodijo že omenjeni oglati horizontalni ročaji ter odprte posode z ravnim in močno navzven zalomljenimi ustji, ki prehajajo v lijakaste vratove (*t. 1: 5; 5: 5,6*), za katere najdemo številne analogije v zaledju *Caput Adriae*.⁶⁰ Grgarskim posodam so blizu oblike iz furlanskih naselbin,⁶¹ ki so datirane v 10. in 9. st. (Pozzuolo del Friuli, Variano), in keramika, opredeljena v horizont *BF 3 / I Fe 1* s kraških (Tabor pri Vrabčah, Šempolj/San Polo)⁶² ter tržaških gradišč (Castelliere di Cattinara/Katinara, Castelliere di Monte Castellier deglie Elleri/Kaštelir pri Koroščih – Jelarji, Duino/Devin).⁶³

Glavnina odkritega keramičnega gradiva izhaja iz zasutega jarka na severnem pobočju najdišča (*t. 2–4*). Gre za naselbinske ostanke, verjetno iz območja naselja, ki so bili ob gradnji obzidja sekundarno uporabljeni za zasip jarka med obzidjem in spodnjim podpornim zidom. Posodje iz tega zasutja je bilo izdelano iz drobnozrnate in

finozrnate lončarske gline s pridanim kalcijevim karbonatom, v posameznih primerih tudi kremenčevim peskom. V sestavi gline je bila ugotovljena tudi sljuda, železovi oksidi, organske sestavine in glinena jedra.⁶⁴ Vsa lončenina je bila izdelana prostoročno z dobro dodelano površino, večinoma gladko (briso), pogosto tudi samo zaglajeno. Pogosto sta zunanja in notranja površina zaglajeni z metlici podobnim orodjem.⁶⁵ Ta tip glajenja se pojavlja na velikih in majhnih loncih, ki naj bi bili uporabljeni predvsem za pripravo hrane (*t. 2: 3,5–10; 4: 1,4,6,8,10,11*). V večini primerov je bila keramika žgana nepopolno oksidacijsko, redkeje redukcijsko ali nepopolno oksidacijsko z redukcijsko atmosfero v zaključni fazi. Keramika je temno rjave ali temno rdeče barve, včasih je površina tudi temnejša (siva, skoraj črna), zelo redko pa svetlejša. V zasutju sta prevladovala dva tipa posod – lonci ter sklede. Med lonci je bila najštevilnejša oblika posoda z ravnim, kratkim, nekoliko navzven nagnjenim ustjem, s poudarjenim prehodom v rame posode in z vidnimi sledovi glajenja (*t. 2: 3,8; 4: 3*). Najbližje vzporednice zanje najdemo na tolminskem grobišču, odkriti so bili tudi v zasutju pobočne terase na tomajskem gradišču in v naselbini na Katinari.⁶⁶ V zasipu je bilo več lončkov, ki predstavljajo pomanjšano različico prej opisanega velikega lonca (*t. 2: 9; 4: 4,11,14*). Arhaična oblika lončka in obdelava površine kažeta, da gre pri tem tipu za specifičnost grgarske skupnosti. V starejšo železno dobo, stopnjo Sv. Lucija Ia 2–Ib 1, sodijo lonci enostavne jajčaste oblike z ravnim, rahlo navzven nagnjenim ustjem, v Grgarju s sledmi glajenja na površini (*t. 2: 4,5; 4: 5*).⁶⁷ Tudi ta oblika

⁵⁵ Bratina 2014, sl. 36.4: 1; 36.6: 13–15,26; ead. 2018, sl. 4: 4,7,8; 5: 3; Svolfšak 1988–1989, t. 2: 1,3,4,6,12; 3: 7,12,13.

⁵⁶ Svolfšak 1988–1989, t. 6: 5,8,9,12; 7: 1,4–6; 8: 1–5,8; Bressan 1988–1989, t. 4: 2.

⁵⁷ Ahumada Silva, Masseli Scotti, Montagnari Kokelj 1989, t. 10: 1,2; Mizzan 1989, t. 24: 3; Moretti 1978, sl. 6: 6; Lonza 1981, t. 34: 2,3; Hellmuth Kramberger 2017, sl. 214: tip 3; sl. 226: tip c.

⁵⁸ Primerjave zanje dobimo v naselbini iz časa *BM* na Monkodonji – glej tu *op. 57*.

⁵⁹ V prispevku je uporabljena za svetolucijsko skupino predlagana kronološka shema Bibe Teržan (Borgna et al. 2018, sl. 2).

⁶⁰ Za horizontalne ročaje glej tu *op. 49*.

⁶¹ Càssola Guida, Mizzan 1996, t. 2: 8; 3: 11; 4: 26; 54: 310; Corazza, Càssola Guida 2018, sl. 10: 2,3.

⁶² Vinazza 2021; t. 1: 3,9; Mizzan 1989, t. 25: 1; 27: 3.

⁶³ Crismani 2005, t. 4: 39,41; Zendron 2017, sl. 127; e; Maselli Scotti, Paronuzzi 1984, t. 3: 2,7.

⁶⁴ Poročilo Tomaž 2006. V makroskopsko analizo je bilo vključenih 26 odlomkov keramike. Avtorica ugotavlja izrazito luknjičavost lončarskih mas, ki bi lahko bila posledica podepozicijskih procesov.

⁶⁵ Milena Horvat t. i. metličenje, uvršča med krasilne tehnike na nežgani površini (Horvat 1999, 33–34). Lucija Grahek opredeljuje metličenje kot najznačilnejši okras svetolucijske naselbinske keramike, vezan na določen tip lonca in navadno tudi v kombinaciji z vodoravnim žlebljenjem ali plitkimi kanelurami (Grahek 2018, 292–293), Manca Vinazza pa metličenje obravnava kot obdelavo površine, ki naj bi v procesu žganja pripomogla k večji odpornosti keramike (Vinazza 2021, 434).

⁶⁶ Svolfšak, Pogačnik 2001, t. 8: 15; 18: 7; 28: 6; 49: 14; Bratina 2021, 386; t. 3: 9 (plast je datirana od 10. do začetka 8. st.); Crismani 2005, 124; t. 1: 7 (avtorica ta tip uvršča v horizont *BF/I Fe*).

⁶⁷ Bratina 2021, 386, *op. 64*; t. 3: 10.

lonca je prisotna v grobovih v Tolminu.⁶⁸ Okvirno v isti čas lahko uvrstimo odprti lijakasti posodi tankih sten z močno navzven izvihanimi ustji (*t.* 2: 1,7), za kateri najdemo najbližje analogije na tolminskem grobišču.⁶⁹ Že povsem razvito železno-dobno obliko stopnje Sv. Lucija Ib pa predstavlja lonca z navzven usločenim in odebeljenim ustjem ter s poudarjenim prehodom iz vratu v rame (*t.* 4: 10). Ta se pojavlja v zaledju Caput Adriae, od Tržaškega zaliva (Katinara) do Posočja (Tolmin), v Furlaniji (Pozzuolo) in v Benečiji (Santa Rufina di Palse).⁷⁰ Treba je omeniti, da je bila nekoliko večja posoda iz Pozzuola glajena enako kot grgarska.⁷¹ Grašišče s tolminskim grobiščem povezuje tudi kroglasta posoda (*t.* 2: 2); v grobu iz Tolmina je bila uporabljena kot žara.⁷² Kroglaste posode so znane tudi iz naselbine Pozzuolo ter iz grobov na območju osrednje in vzhodne Slovenije (Ljubljana, Dobova).⁷³ Drugi najpogostejši tip posode iz zasutja so sklede z navznoter uvihanim robom in z bolj ali manj poudarjenim prehodom iz roba v spodnji del (*t.* 3: 2–5). Starejše različice tovrstnih skled se v zaledju severnega Jadrana, med Tržaškim zalivom in Posočjem, pojavijo že na prehodu iz 10. v 9. st., mlajše trajajo še v 8. st.⁷⁴ Grgarskim skledam sorodne najdemo v grobovih v Tolminu in v zasutju terase v Tomaju, kjer so opredeljene v 9. in 8. st.⁷⁵ V zasipu sta bili odkriti tudi dve nizki skledi iz finoizrnat lončarske gline s pokončnim ustjem, ki pod ostrim kotom prehaja v razširjen obod, temno rjave, skoraj črne barve (*t.* 3: 6,7). Sklepamo, da gre za nizke gracilne sklede, ki so navadno na najširšem obodu ali na prehodu iz vratu v ostenje okrašene z odtisi psevdovrvice,

pogosto pa so imele tudi presegajoč ročaj. Ta tip posodic je znan iz naselbin na širšem prostoru od Tržaškega zaliva (Jelarji) prek Furlanije (Pozzuolo) do vzhodne Benečije (Concordia Sagittaria) v 9. in 8. st.⁷⁶ Krašenje posod z odtisom vrvice se razširi v severnojadranskem prostoru in njegovem zaledju v 9. st.⁷⁷ Z nekaj odlomki je tovrsten okras prisoten tudi v grobišču svetolucijske skupine v Tolminu,⁷⁸ znan pa je bil tudi grgarski skupnosti (*t.* 3: 9). Sočasen je okras snopov plitkih vodoravnih in poševnih kanelur (*t.* 3: 10), ki je navadno na ramenih velikih posod. Tako okrašeno posodje je znano v Tržaškem zalivu, na Krasu in v Furlaniji.⁷⁹

V zasutju spodnjega podpornega zidu je bila odkrita tudi igla s spiralno zavito glavico (*t.* 4: 16), ki predstavlja najpogostejši tip igel kovinskih obdobj. V svetolucijski skupini se tovrstne igle pojavijo v stopnji Sv. Lucija Ia in trajajo še v Sv. Lucija Ic 1.⁸⁰ Grgarski igli s ploščato kovano glavico so sorodne v tolminskem grobišču, pri čemer sta za datacijo naše igle zlasti pomenljiva grob 384, v katerem je bila skupaj z enozakankasto ločno fibulo, ter grob 409, kjer je bila ob igli še železna ovratnica rombičnega preseka.⁸¹ Omeniti kaže še grob 231, kjer je bila igla z uvito glavico položena v žaro kroglaste oblike,⁸² ki smo jo v prispevku že primerjali z odlomkom iz grgarskega zasutja (*t.* 2: 2). Prav tako so bila v zasipu najdena glinena vretenca ter manjši svitek (*t.* 3: 12–14). Vretenca bikoničnih ali koničnih oblik so izdelana iz finoizrnat ali drobnozrnat glinene mase. Primerljiva vretenca so bila v svetolucijskih grobovih v Tolminu in nad vasjo Ladra.⁸³ V zasutju jarka so bili odkriti tudi številni odlomki žrmelj, kar potrjuje, da gre pri

⁶⁸ Svoljšak, Pogačnik 2001, t. 3: 5; 10: 4; 12: 1; 25: 3; 93: 21; 94: 1; 95: 11.

⁶⁹ *Ib.*, t. 60: 10; Teržan 2002, 98–99. Teržanova grob 321 na osnovi polmesečaste fibule tipa Tolmin datira v stopnjo Sv. Lucija Ib (8. st.).

⁷⁰ Maselli Scotti 1981, 146; t. 5: 4; 6: 3,5 (posode so bile odkrite v plasti 7, ki jo avtorica datira v *I Fe*); Svoljšak, Pogačnik 2001, t. 86: 5; Càssola Guida, Mizzan 1996, t. 127: 859; 129: 869; Merlatti, Spanghero, Vitri 2018, 706–709, t. 9: 4,5 (avtorji plast US 139 iz odpadne jame 4 datirajo v čas od 8. do začetka 7. st.).

⁷¹ Mizzan 1996, t. 127: 856 (pri opisu lonca je naveden okras plitkih kanelur, neenakomerno razporejen po površini lonca).

⁷² Svoljšak, Pogačnik 2001, t. 42: 1.

⁷³ Mizzan 1996, 192, t. 27: 155 (avtorica ta tip posode primerja z dobovsko in jo datira v 9. st.); Puš 1971, t. 24: 1; *id.* 1982, t. 5: 3; 11: 15; Stare 1975, t. 51: 2,7; 60: 3.

⁷⁴ Bratina 2021, 387 (z navedbo analogij v op. 75 in 76).

⁷⁵ *Ib.*, 387, t. 3: 5–7; 4: 3.

⁷⁶ Zendron 2017, 233, sl. 133: b; Mizzan 1996, 187, 193; t. 35: 201; Salerno 1996, 230, t. 37: 108.

⁷⁷ Mizzan 1996, 189, 201; Zendron 2017, 233, sl. 133.

⁷⁸ Svoljšak, Pogačnik 2001, t. 93: 19,22; 97: 10.

⁷⁹ Maselli Scotti 1981, 146 (tako okrašeni odlomki so bili najdeni v plasti 7 – *I Fe*); Zendron 2017, sl. 125; Bratina 2021, 387, t. 5: 6.

⁸⁰ Teržan, Trampuž 1973, 419, 421, 424.

⁸¹ Svoljšak, Pogačnik 2001, t. 5: 1; 7: 9; 24: 1; 42: 2; 73: 5; 80: 4; Pogačnik 2002, 42–43 (avtorica je ta tip igel opredelila kot vrsta I, varianta 1); Teržan 2002, 94 (Teržanova za enozakankaste fibule te vrste meni, da so v Posočju v uporabi od 11.–10. st. do 8. st.); Teržan, Trampuž 1973, 420–422. Železna ovratnica sodi v t. i. horizont železnega nakita, datiran od druge polovice 9. st. do sredine 8. st. (Teržan, Črešnar 2014, 706–713).

⁸² Svoljšak, Pogačnik 2001, t. 42: 1,2.

⁸³ Pogačnik 2002, 70–71; Knific et al. 2021, 32, 50–51, kat. št. 8.

obravnavanem zasipu za hišni inventar.⁸⁴ Večina odlomkov grgarskih žrmlj je iz drobnozrnate breče lokalne provenience.⁸⁵

Na pobočju gradišča odkrita gruda železa ali žlindre je zaradi nejasnega in premešanega konteksta časovno težko opredeljiva, opozarja pa nas na verjetnost železarske dejavnosti železnodobne grgarske skupnosti. Znano je, da je imela svetolucijska skupnost v starejši in mlajši železni dobi posebno vlogo v trgovini z železom, naselbina Most na Soči pa v tej posredniško vlogo.⁸⁶ V zvezi s tem kaže omeniti ležišča železove rude v bližini Idrije pri Bači in na Šentviški planoti. Prek Čepovanskega dola in mimo grgarske naselbine je vodila najbližja komunikacija tega območja s sosednjimi skupnostmi na Krasu in v Furlaniji.⁸⁷

Analizirani vzorci:

Arheozoološki vzorec iz grgarske naselbine vključuje večinoma živalske ostanke iz zasutja jarka

⁸⁴ Žrmlje so najdene tudi na površini izkopnega polja sonde 2 in na površini vrhnjega platoja grgarskega naselja.

⁸⁵ Poročilo Verbič 2005, 6. Zrna so pretežno nekarbonatna (odlomki roženca in kremenca), vezivo med njimi pa karbonatno.

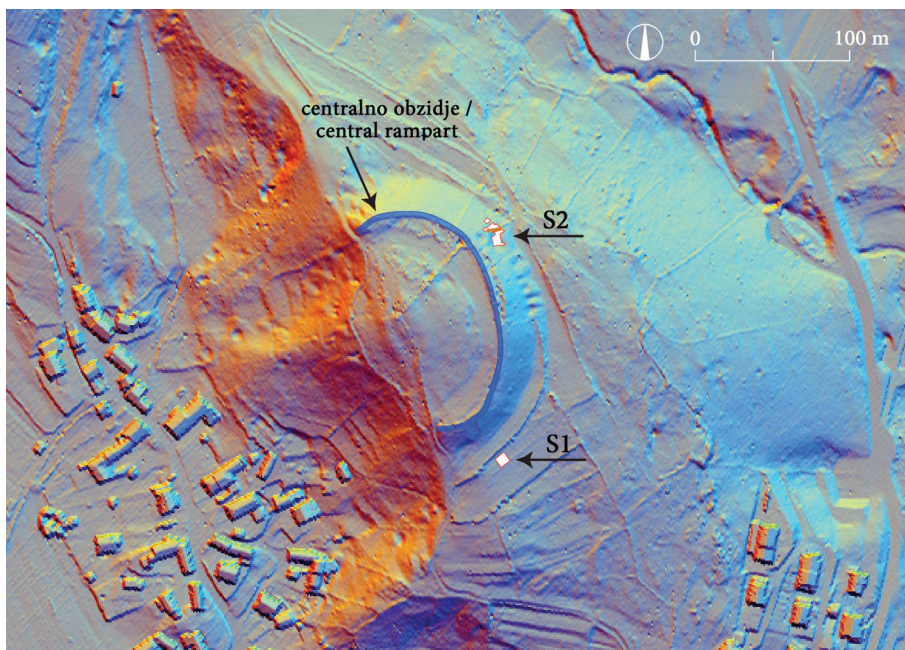
⁸⁶ Gabrovec 1987, 143–144; Laharnar, Mlinar 2013, 18; Dular, Tecco Hvala 2018, 131, sl. 83.

⁸⁷ Laharnar, Mlinar 2013, 18.

med obzidjem in podpornim zidom. Tudi ta vzorec kaže značilnosti naselbinskega gradiva oziroma predstavlja kuhinjske odpadke.⁸⁸ Analizo živalskih ostankov sta opravila Borut Toškan in Janez Dirjec (oba ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo), njune ugotovitve povzemamo v nadaljevanju.⁸⁹ Avtorja ugotavljata, da je bilo domače govedo v grgarski naselbini poglaviti vir mesa in maščob. Na osnovi primerjav s sočasnimi najdišči v regiji domnevata, da je bila tudi tu govedoreja usmerjena predvsem v prirejo sekundarnih produktov: mleko, koža, uporaba goved kot vprežne živine. Po številu najdb v grgarskem vzorcu je v ospredju drobnica, med to prevladujejo ovce. Starostna struktura drobnice ob zakolu nakazuje, da so bile ovce in koze v takratni ekonomiji pomembne zaradi pridobivanja runa in/ali mleka. Polovični delež subadultnih ostankov

⁸⁸ Poročilo Toškan, Dirjec 2006 (avtorja tako sklepata na osnovi naslednjih značilnosti: kosti so močno razbite, poškodovane so vse dolge kosti in celo številne prstnice; ni najden primerek med seboj artikuliranih kosti; delež obdelanih ostankov je zanemarljiv; odsotnost ostankov psa in konja, katerih meso človek v starejši železni dobi praviloma ni več užival).

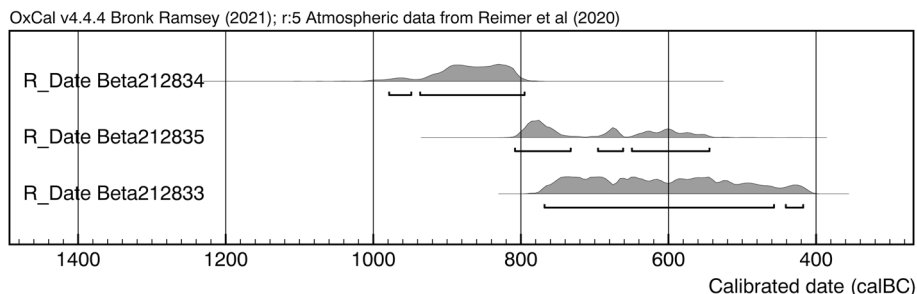
⁸⁹ Ib. Gre za manjši vzorec živalskih ostankov sesalske makrofavne, skupno 279 kosti in zob, od tega jih je bilo mogoče le 130 (31,8 %) določiti vsaj do nivoja rodu.

Sl. 17: Grgar – Grašiče. Lidarski posnetek z nakazanim obodom osrednjega obzidja in označenima lokacijama raziskav v letu 2005/sondi 1 in 2.

Fig. 17: Grgar – Grašiče. LiDAR-derived image with visible central/interior rampart and marked locations of the 2005 investigations (Trenches 1 and 2).

(Vir / Source: © ARSO)

Sl. 18: Grgar – Grašišče. Sonda 2005/2. Radiokarbonske datacije vzorcev oglja (Beta-212834) in živalske kosti (Beta-212833) iz zasutja ter živalskega zoba (Beta-212835) iz spraline.

Fig. 18: Grgar – Grašišče. Trench 2005/2. Radiocarbon dating of the charcoal (Beta-212834) and animal bone samples (Beta-212833) from the levelling, and of an animal tooth (Beta-212835) from slope wash.

ovc in koz (tj. do tretjega leta starosti) pa hkrati kaže, da je železnodobna skupnost te vzrejala tudi zaradi njihovega mesa. Na osnovi zanemarljivega deleža zastopanosti lovnih živali sklepata, da gre pri večini ostankov rodu *Sus* pripisati domačemu prašiču. Menita, da je bila prašičereja usmerjena predvsem v produkcijo mesa in maščob, medtem ko v živinoreji naj ne bi imela pomembnejše vloge. Nadalje ugotavljata, da je vzorec ostankov sesalcev iz Grgarja primerljiv z najdišči s hribovitega severozahodnega dela Slovenije (Most na Soči, Bled). V neposredni bližini naselja je imela takratna skupnost dovolj travniških površin, možnost za sezonsko pašo pa ji je ponujala tudi hribovito zaledje.

Na osmih vzorcih oglja iz plasti zasutja med obzidjem in podpornim zidom ter z območja podporne terase so bili odkriti skromni ostanki oglja; hrasta/*Quercus* (14), jesena/*Fraxinus* (2), bukve/*Fagus* (1), bresta/*Ulmus* (1), gabra/*Carpinus* (1) in cedre/*Cedrus* (1).⁹⁰

Časovna opredelitev:

Predstavljene najdbe potrjujejo intenzivno poselitev osrednjega platoja Grašišča v prvih stoletjih zadnjega tisočletja pr. n. št., to je v 10. in 9. st., kar se časovno ujema s fazo formiranja svetolucijske skupine – Sv. Lucija Ia.⁹¹ Naselbina je bila poseljena še v 8. st. – stopnja Sv. Lucija Ib 2, kar sovпада s prekinitvijo pokopa na tolminskem grobišču.⁹² V tej zaključni fazi grgarske naselbine je bilo verjetno v okvir naselja že vključeno tudi severno pobočje (sl. 17). Na osnovi predstavljenih primerjav keramičnega gradiva s sočasnimi najdišči

lahko gradivo iz zasipa datiramo v čas od 9. st. do 8. st. – od stopnje Sv. Lucija Ia 2 do Ib 2, kar se ujema z radiokarbonsko datacijo oglja iz tega zasutja (sl. 18; Beta-212834): *Conventional age 2710 ± BP*). Radiokarbonska datacija vzorca živalske kosti pa kaže na nekoliko daljši razpon trajanja in torej mlajše datiranje zasipa (sl. 18; Beta-212833): *Conventional age 2470 ± BP*.⁹³ Če upoštevamo le datacijo oglja in primerjalno analizo keramike, je 8. st. *terminus post quem* postavitve obzidja in podpornega zidu.

Pomenljivo je, da na Grašišču ni bilo odkritih najdb, ki bi govorile za poselitev naselbine v 7. in 6. st., to je v času največjega razcveta svetolucijske skupine in vzpona protourbane naselbine na Mostu na Soči.⁹⁴ Grašišče je bilo ponovno obljudeno veliko kasneje, v rimskem obdobju.

PRIMERJAVA OBRAMBNE ARHITEKTURE S SOČASNIMI NAJDIŠČI

V strokovni literaturi prevladuje mnenje, da je v starejši železni dobi območje Grgarske kotline z naselbino na Grašišču spadalo pod vplivno območje ali v okvir posoške svetolucijske železnodobne skupine.⁹⁵ Pri branjenju svetolucijske skupine in njenega središča na Mostu na Soči z juga oziroma iz Vipavske doline naj bi, po mnenju Draga Svöljšaka, osrednjo vlogo imela naselbina Sv. Katarina nad Novo Gorico.⁹⁶ Ta naj bi varovala dostop s

⁹³ Dopuščamo možnost, da je zaradi lege v pobočju prišlo do infiltracije živalskih ostankov v povezavi s podepozicijskimi procesi.

⁹⁴ Dular, Tecco Hvala, 2018, 131–132.

⁹⁵ Svöljšak 1986; Gabrovec 1987, 135; Mlinar 2018, sl. 2, op. 2.

⁹⁶ Svöljšak 2001, 19–20.

⁹⁰ Arheobotanične analize je izvedla Metka Culiberg (ZRC SAZU, Biološki inštitut Jovana Hadžija): Grgar-Grašišče št. 1224 in št. 1225.

⁹¹ Borgna et al. 2018, 112–113.

⁹² Ib., 113.

Krasa in z Goriške ravnine. Naselje stoji na južnem pobočju Škabrijela ob prazgodovinski poti, ki je povezovala Vipavsko dolino prek Grgarske kotline in Banjške planote ali Čepovanskega dola s srednjo in zgornjo Soško dolino in dolino Idrijce. Tako kot grgarsko gradišče je bila tudi Sv. Katarina varovana le na najlažjem dostopnem delu. Za ta tip naselja svetolucijske skupine z lego na naravno zavarovanem vrhu in utrjenim le pristopnim predelom se je uveljavil termin »posoški tip gradišča«. ⁹⁷ Najstarejša bronastodobna faza utrjevanja na Sv. Katarini je bila postavljena na skalno osnovo in grajena iz velikih kamnitih blokov na zunanji in notranji fronti ter kamnitega drobirja in zemlje med njima. ⁹⁸ Zunanji lici iz neobdelanih velikih kamnov spominjata na podporno teraso iz brezobličnih blokov v Grgarju (sl. 4: D). Iz tega vidika je na Sv. Katarini zanimiva tudi 1 m globoka poglobitev v geološko osnovo na zunanji strani fronte zidu. ⁹⁹ Na ostankih prve faze obzidja je bila postavljena mlajša faza, ki jo Sv. Katarini na osnovi tipične svetolucijske keramike opredeli v *I Fe*. ¹⁰⁰ Z grgarskim obzidjem lahko primerjamo tudi drugo fazo utrjevanja, ki je bila grajena iz nekoliko manjših in bolj pravokotnih lomljencev (sl. 4: A). ¹⁰¹ Sv. Katarini med keramičnim gradivom, izkopanim na Sv. Katarini v sedemdesetih letih 20. stoletja, na severnem delu obzidja loči starejšo lončenino, ki jo datira v čas 1300–800 pr. n. št., in mlajšo, ki naj bi izhajala iz plasti izven obzidja. ¹⁰² Prvo primerja z najdbami iz utrjenih naselbin v Vipavski dolini ter na kraških in furlanskih gradiščih, drugo pa z železnodobno svetolucijsko lončenino (Ha C). Pomenljivo je, da lahko tipološko starejšo keramiko s Sv. Katarine primerjamo po sestavi lončarske gline in obliki z lončenino iz zasipa podporne terase v Grgarju. ¹⁰³

Prazgodovinski skupnosti na Mostu na Soči in Grgarju povezuje kar nekaj sorodnih elementov v načinu naselbinske gradnje. Med temi je izkop v geološko osnovo ali v pobočje kot priprava stavbišča za gradnjo hiš, izkop jarka v naravno osnovo za

postavitev obzidja ter v geološko podlago nalaganje plošč kamenja, na Mostu za drenažne zidove, ¹⁰⁴ v Grgarju pa za podporne zidove in obzidje (sl. 4: A,C,D). Na podobnost v načinu gradnje drenažnih zidov in novoodkritega obzidja iz železnodobnega naselja na Mostu na Soči sta opozorila že Sneža Tecco Hvala in Branko Mušič. ¹⁰⁵ Prav tako ugotavljamo, da sta obzidji na Mostu na Soči in Grgarju (sl. 4: A) primerljivi v pripravi podloge za postavitev kamnite konstrukcije, to je izkop jarka v geološko osnovo, in v gradnji front zidu iz ploščatih kamnov. ¹⁰⁶

Obrambna arhitektura, kot je bila dokumentirana v Grgarju, je znana tudi v notranjsko-kraški halštatski skupini, zlasti je tej primerljivo obzidje v Tomaju. ¹⁰⁷ Grgarsko obzidje (sl. 4: A) lahko primerjamo z drugo fazo gradnje tomajskega obzidja, ki je postavljeno na utrjen rob terase in datirano v starejšo železno dobo. ¹⁰⁸ Terasa je bila utrjena z velikimi kamnitimi bloki, ki nekoliko spominjajo na utrjeno teraso v Grgarju (sl. 4: D). Na južnem pobočju tomajskega gradišča so bile ugotovljene tri zasute terase, osrednja s sledmi podpornega zidu. Prek pobočja je potekal tudi jarek, v katerega je bil na zgornji terasi postavljen 1 m širok suhi zid. ¹⁰⁹ Za razumevanje zasutja iz Grgarja je pomenljivo, da je grgarski lončenini tipološko sorodno keramično gradivo v zasutih tomajskih terasah, datirano v 9. in 8. st. Gradnje podpornih teras, ki so sledile konfiguraciji pobočja, in sorodne gradnje, ki so služile stabilizaciji terena, so znane tudi na priobalnih tržaških gradiščih, npr. na Katarini/Cattinara in Jelarjih/Elleri. ¹¹⁰ Treba je omeniti, da tudi v zasipih teras tržaških in furlanskih gradišč prevladujejo naselbinski ostanki iz obdobja *BF 3–I Fe I*, kar lahko razumemo kot povečano gradnjo ali obnovo obzidij na prehodu iz 9. v 8. st. in v začetku 8. st. ¹¹¹

⁹⁷ Sv. Katarini 2005, 664; Mlinar 2018, 49.

⁹⁸ Sv. Katarini 2005, 660, sl. 3–5 (avtor najstarejšo fazo umesti v čas 1600–1000 pr. n. št.).

⁹⁹ Ib. (avtor meni, da je poglobitev zagotavljala stabilnost obzidja).

¹⁰⁰ Ib., 660, 662, sl. 3.

¹⁰¹ Obzidje na Sv. Katarini je široko 2,9 m. Podobnost vidimo predvsem v načinu gradnje zunanjih front.

¹⁰² Sv. Katarini 1990, 41–43, t. 1: 1–12 (starejša faza), t. 2–3 (mlajša faza).

¹⁰³ Ani Kruh se zahvaljujem za možnost pregleda keramičnih najdb iz raziskav Goriškega muzeja na Sv. Katarini.

¹⁰⁴ Dular, Tecco Hvala 2018, 15–18, sl. 7–10. Zanimivo je izmenično prekrivanje posameznih leg kamnov pri drenažnih zidovih.

¹⁰⁵ Tecco Hvala, Mušič 2021, 41–45, sl. 9–10. Tudi to obzidje presega širino grgarskega obzidja.

¹⁰⁶ Ib., 45, 49.

¹⁰⁷ Bratina 2021, 380–385.

¹⁰⁸ Ib., 380, 383, sl. 3: B,E (avtorica drugo fazo obzidja datira v prehod iz 9. v 8. st.).

¹⁰⁹ Ib., 384–385, sl. 5; 6.

¹¹⁰ Maselli Scotti 2005, 160–161; Mandruzzato 2017, 188–194.

¹¹¹ Maselli Scotti 1981, 135; Càssola Guida, Mizzan 1996, 33 ss; Mandruzzato 2017, 188; Zendron 2017, 227.

Na osnovi primerjav s sosednjimi najdišči ugotavljamo, da je gradnja obrambne arhitekture na Grašiču zelo podobna gradnji na sočasnih naseljih v zaledju *Caput Adriae*, od Tržaškega zaliva do Posočja. Grgarski naselbini je lega ob pomembni komunikaciji omogočala stike in izmenjave s sredozemskim svetom na jugu ter celinskimi in alpskimi na severu.

Zahvala

Zahveljujem se Bibi Teržan za povabilo k sodelovanju na simpoziju in za konstruktivne pripombe pri pregledu prispevka, Almi Bavdek za koristne nasvete med nastajanjem prispevka ter za temeljit pregled besedila, Nadi Osmuk za dragocene podatke o poselitvi Banjske planote, Janezu Rupniku za pripravo načrtov terenske dokumentacije in posnetke zračnega laserskega skeniranja, Romani Vidmar za pripravo tabel, Alenki Ferfolja za obdelavo terenskih risb.

KATALOG

Keramika je opisana v naslednjem zaporedju: oblika; obdelava in dodelava površine; sestava lončarske gline: finoizrnatna (velikost zrn od 0,26 do 0,5mm); drobozrnata (velikost zrn od 0,51 do 2,00 mm); grobozrnata (velikost zrn od 2,01 do 3,0 mm); okras; začasna inventarna številka in ostali predmeti: oblika; material; začasna inventarna številka.

Vsa keramika je prostoročno izdelana.

Najdbe začasno hrani ZVKDS OE Nova Gorica in bodo po obdelavi predane v trajno hrambo Goriškemu muzeju v Novi Gorici.

Tabla 1

1. Odl. ustja posode; brisana; finoizrnatna; GI-79.
2. Odl. ostenja posode; glajena; drobozrnata; rebro z odtisi prsta; GI-81.
3. Odl. ostenja posode z držajem; glajena; finoizrnatna; GI-90.
4. Odl. dna posode; brisana; finoizrnatna; GI-82.
5. Odl. ročaja posode; brisana; finoizrnatna; GI-80.
6. Odl. svitka; slabo ohranjena; drobozrnata; GI-99.
7. Odl. ostenja posode; glajena; finoizrnatna; rebro z odtisi prsta; GI-95.
8. Odl. ročaja posode; brisana; finoizrnatna; GI-101.
9. Odl. ostenja posode z ročajem; brisana; drobozrnata; GI-106.
10. Odl. dna posode; brisana, notranja slabo ohranjena; finoizrnatna; GI-104.
11. Odl. dna posode; slabo ohranjena; finoizrnatna; GI-100.
12. Odl. dna posode; brisana; drobozrnata; GI-107.
13. Odl. ustja posode; brisana; drobozrnata; GI-91.
14. Odl. ostenja posode; glajenje; drobozrnata; GI-93.
15. Odl. dna posode; glajena; drobozrnata; GI-92.
16. Odl. dna posode; brisana; drobozrnata; GI-87.
17. Odl. dna posode; brisana; drobozrnata; GI-88.
18. Odl. dna posode, slabo ohranjena, sledi ognja; drobozrnata; GI-89.
19. Odl. dna posode; brisana; grobozrnata; GI-108.

Tabla 2

1. Odl. lonca; glajena; drobozrnata; GI-16.
2. Odl. ustja posode; zunanja slabo ohranjena, notranja brisana, sledi ognja; finoizrnatna; GI-17.
3. Odl. lonca; glajena; finoizrnatna; GI-48.
4. Odl. lonca; glajena; drobozrnata; GI-31.
5. Odl. lonca; glajena; drobozrnata; GI-4.

6. Odl. lonca; slabo ohranjena, sledi ognja; drobozrnata; GI-15.
7. Odl. lonca; glajena; drobozrnata; GI-22.
8. Odl. lonca; zunanja brisana, notranja glajena; drobozrnata; GI-35.
9. Odl. lončka; zunanja brisana, notranja glajena; finoizrnatna; GI-18.
10. Odl. lonca; brisana; drobozrnata; GI-65.

Tabla 3

1. Odl. posode; brisana, sledi ognja; drobozrnata; GI-11.
2. Odl. sklede; polirana; finoizrnatna; šibki vrezi; GI-40.
3. Odl. sklede; brisana; finoizrnatna; GI-61.
4. Odl. sklede; brisana; finoizrnatna; GI-62.
5. Odl. sklede; v ognju poškodovana; finoizrnatna; GI-26.
6. Odl. latvice; brisana; finoizrnatna; GI-12.
7. Odl. latvice; polirana; finoizrnatna; GI-13.
8. Odl. ostenja posode; brisana; drobozrnata; vodoravni žleb; GI-50.
9. Odl. ostenja posode; brisana; finoizrnatna; odtis psevdovrvce; GI-46.
10. Odl. ostenja posode; brisana; drobozrnata; snopi poševnih kanelur; GI-30.
11. Odl. dna posode; brisana; finoizrnatna; GI-1.
12. Vretence; brisana; drobozrnata; GI-20.
13. Odl. vretenca; slabo ohranjena, sledi ognja; finoizrnatna; GI-33.
14. Odl. vretenca; brisana; finoizrnatna; GI-57.
15. Odl. svitka; slabo ohranjena; finoizrnatna; GI-25.

Tabla 4

1. Odl. lonca; glajena; drobnazrnata; GI-56.
2. Odl. ustja posode; glajena; drobnazrnata; GI-54.
3. Odl. ustja posode; brisana; drobnazrnata; GI-2.
4. Odl. lončka; glajena; drobnazrnata; GI-51.
5. Odl. lonca; glajena; drobnazrnata; GI-24.
6. Odl. dna posode; glajena; drobnazrnata; GI-74.
7. Odl. dna posode; zunanja glajena, notranja slabo ohranjena; drobnazrnata; GI-27.
8. Odl. dna posode; zunanja glajena, notranja slabo ohranjena; drobnazrnata; GI-109.
9. Odl. dna posode; zunanja slabo ohranjena, notranja glajena; drobnazrnata; GI-10.
10. Odl. lonca; glajena, sledi ognja; grobnazrnata; GI-110.
11. Odl. lončka; glajena; drobnazrnata; GI-111.
12. Odl. ustja posode; zunanja glajena, notranja brisana; drobnazrnata; GI-76.
13. Odl. ustja posode; brisana; drobnazrnata; GI-75.
14. Odl. lončka; zunanja brisana, notranja glajena; drobnazrnata; GI-69.
15. Odl. sklede; zunanja brisana, notranja glajena; drobnazrnata; GI-70.
16. Igla s spiralno uvito glavico in odlomljeno igelno konico; bronasta; GI-167.

Tabla 5

1. Odl. vretenca; brisana; drobnazrnata; GI-112.
2. Odl. ustja posode; slabo ohranjena; drobnazrnata; GI-120.
3. Odl. ustja posode; slabo ohranjena; drobnazrnata; GI-124.
4. Odl. ustja posode; zunanja glajena, notranja brisana; drobnazrnata; GI-113.
5. Odl. lonca; slabo ohranjena; grobnazrnata; GI-126.
6. Odl. lonca; brisana; grobnazrnata; GI-127.
7. Odl. ostenja posode z držajem; brisana; finoazrnata; GI-129.
8. Odl. ostenja posode z držajem; glajena; finoazrnata; GI-132.
9. Odl. ostenja posode; slabo ohranjena; finoazrnata; rebro; GI-131.
10. Odl. ustja posode; zunanja glajena, notranja brisana; finoazrnata; GI-115.
11. Odl. ustja posode; slabo ohranjena; finoazrnata; GI-121.
12. Odl. ustja posode; slabo ohranjena, sledi ognja; drobnazrnata; GI-123.
13. Odl. pokrova; zunanja glajena, notranja brisana; finoazrnata; rebro z odtisi prsta; GI-158.
14. Odl. ostenja posode z držajem; zunanja glajena, notranja brisana; finoazrnata; odtis prsta; GI-159.
15. Odl. ročaja posode; brisana; finoazrnata; GI-160.
16. Odl. ročaja posode; slabo ohranjena; finoazrnata; GI-156.
17. Odl. ročaja posode; brisana; finoazrnata; GI-155.

ANSI = *Arheološka najdišča Slovenije*. – Ljubljana, 1975.

AHUMADA SILVA, I., F. MASSELI SCOTTI, E. MONTAGNARI KOKELJ 1989, Castellazzo di Doberdò. – *Annali di Storia Isontina* 2, 87–142.

BORGNA et al. 2018 = E. Borgna, P. Càssola Guida, S. Corazza, K. Mihovilić, G. Tasca, B. Teržan, S. Vitri 2018, Il Caput Adriae tra Bronzo Finale e antica età del ferro. – V: E. Borgna, P. Càssola Guida, S. Corazza (ur.), *Preistoria e Protostoria del Caput Adriae*, Studi di Preistoria e Protostoria 5, 97–118.

BOŽIČ, D. 2009–2010, Resnica o zakladni najdbi bronastih srpov iz Grgarja. Kdaj, kje in kako je bila najdena, kdo jo je našel in koliko srpov je vsebovala. – *Goriški letnik* 33–34/1 (2010), 107–136.

BRATINA, P. 2006, Grgar – gradišče Grajšiče. – *Varstvo spomenikov. Poročila* 42 (2005), 47–49.

BRATINA, P. 2009, Grgar – Grajšiče, utrjeno železnodobno gradišče. – *Grgarski zbornik*, 21–27.

BRATINA, P. 2014, Log pri Vipavi / Log near Vipava. – V: B. Teržan, M. Črešnar (ur.), *Absolutno datiranje bronaste in železne dobe na Slovenskem / Absolute dating of the Bronze and Iron Ages in Slovenia*, Katalogi in monografije 40, 569–579.

BRATINA, P. 2018, Bronze and Iron Age settlements in the Kras and the Vipava Valley, Slovenia. – V: E. Borgna, P. Càssola Guida, S. Corazza (ur.), *Preistoria e Protostoria del Caput Adriae*, Studi di Preistoria e Protostoria 5, 173–180.

BRATINA, P. 2021, Gradišča Komenskega Krasa v starejši železni dobi (Hillforts od the Komen Karst in the Early

Iron Age). – *Arheološki vestnik* 72, 377–417. DOI: <https://doi.org/10.3986/AV.72.13>

BRESSAN, F. 1988–1989, Le Valli del Natisone e La Kovačeva jama di Robič. – *Arheološki vestnik* 39–40, 519–528.

CARDARELLI, A. 1983, Castellieri nel Carso e nell'Istria: cronologia degli insediamenti fra media età del bronzo e prima età del ferro. – V: *Preistoria del Caput Adriae*, Catalogo della Mostra, 87–112, Udine.

CÀSSOLA GUIDA, P., S. MIZZAN 1996, *Pozzuolo del Friuli II*, 1. *La prima età del ferro nel settore meridionale del castelliere*. – Studi e ricerche di protostoria Mediterranea 4.

CORAZZA, S., P. CÀSSOLA GUIDA 2018, Il castelliere di Variano (Basiliano, Udine). – V: E. Borgna, P. Càssola Guida, S. Corazza (ur.), *Preistoria e Protostoria del Caput Adriae*, Studi di Preistoria e Protostoria 5, 653–662.

CRISMANI, A. 2005, Gli scavi di Carlo Marchesetti al castelliere di Cattinara: i materiali protostorici. – V: G. Bandelli, E. Montagnari Kokelj (ur.), *Carlo Marchesetti e i castellieri 1903–2003. Atti del Convegno internazionale di studi, Trieste, Castello di Duino (Trieste), 14–15 novembre 2003*, Fonti e studi per la storia della Venezia Giulia, Ser. 2, vol. 9, 117–149, Trieste.

ČERNE, B. 2009, Zapis zemljepisnih imen v Grgarju in njegovi okolici na zemljevidih. – V: *Grgarski zbornik*, 335–337.

DULAR, J., S. TECCO HVALA 2018, Most na Soči v železni dobi / Most na Soči in the Iron Age. – V: J. Dular, S. Tecco Hvala (ur.), *Železnodobno naselje Most na Soči*.

- Razprave / The Iron Age settlement at Most na Soči. *Treatises, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae* 34, 9–145 [DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610501091>].
- FABEC, T. 2006, Bate – SZ vznožje hriba Sv. Lovrenca. – *Varstvo spomenikov. Poročila* 39–41 (2000–2004), 7–8.
- FURLANI, U. 1973–1975, Il ripostiglio di Gargaro. – *Atti dei Civici Musei di Storia ed Arte* 8, 51–61.
- GABROVEC, S. 1987, Jugoistočnoalpska regija sa zapadnom Panonijom (Uvod, Dolenjska grupa, Svetolucijska grupa, Notranjska grupa, Ljubljanska grupa). – V: A. Benac (ur.), *Praistorija jugoslavenskih zemalja* 5, Željezno doba, 25–182, Sarajevo.
- GERBEC, T. 2018, Banjska planota in Kanalski Kolovrat v bronasti in železni dobi. – V: D. Vončina (ur.), *Gradišča v zahodni in osrednji Sloveniji. Zbornik s posvetovanja o gradiščih, Pivka, 24. maja 2017*, 63–75, Gorjansko.
- GRAHEK, L. 2018, Naselbinska keramika z Mosta na Soči / Pottery from the settlement at Most na Soči. – V / In: J. Dular, S. Tecco Hvala (ur.), *Željeznodobno naselje Most na Soči. Razprave / The Iron Age settlement at Most na Soči. Treatises, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae* 34, 249–306. [DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610501091>].
- HELLMUTH KRAMBERGER, A. 2017, *Monkodonja. Istraživanje protourbanog naselja brončanog doba Istre 2/1. Keramika s brončanodobne gradine Monkodonja – Tekst / Monkodonja. Forschungen zu einer protourbanen Siedlung der Bronzezeit Istriens 2/1. Die Keramik aus der bronzezeitlichen Gradina Monkodonja – Text.* – Monografije i katalozi 28/1.
- HORVAT, M. 1999, *Keramika. Tehnologija keramike, tipologija lončenine, keramični arhiv.* – Razprave Filozofske fakultete, Ljubljana.
- KNIFIC et al. 2021 = T. Knific, B. Laharnar, M. Mlinar, M. Turk 2021, *V deželici Simona Rutarja. Arheologija podkrnskega prostora.* Katalog razstave. – Tolmin.
- LAHARNAR, B., M. MLINAR 2013, Željeznodobno grobišče v Jerovci na Šentviški planoti. – *Goriški letnik* 35 (2011), 9–32.
- LONZA, B. 1981, *La ceramica del castelliere degli Elleri.* – Società per la Preistoria e Protostoria della Regione Friuli-Venezia Giulia. Quaderno 4.
- MANDRUZZATO, L. 2017, Archeologia ad Elleri: le più recenti scoperte. – V: P. Maggi, F. Pieri, P. Ventura (ur.), *Monte Castellier. Le pietre di Elleri narrano la storia*, 186–207, Trieste.
- MARCHESETTI, C. 1903, *I castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia.* – Trieste.
- MARUŠIČ, F. L. 2009, Grgar – Grgarske jame. – V: *Grgarski zbornik*, 322–328, Grgar.
- MASELLI SCOTTI, F. 1981, Il bronzo finale e il primo ferro a Cattinara. – *Atti dei Civici Musei di Storia ed Arte di Trieste* 12/1, 133–160.
- MASELLI SCOTTI, F. 2005, Cattinara, Trieste. Modalità di sistemazione. – V: G. Bandeli, E. Montagnari Kokelj (ur.), *Carlo Marchesetti e i castellieri 1903–2003. Atti del Convegno internazionale di studi, Castello di Duino (Trieste), 14–15 novembre 2003*, Fonti e studi per la storia della Venezia Giulia, Ser. 2, vol. 9, 149–167, Trieste.
- MASELLI SCOTTI, F., M. PARONUZZI 1984, Abitato protostorico di Duino. Scavi 1983. – V: *Preistoria del Caput Adriae, Atti del convegno internazionale, Trieste, Castello di S. Giusto, 19–20 novembre 1983*, 148–160, Udine.
- MERLATTI, R., T. SPANGHERO, S. VITRI 2018, L'insediamento di Santa Ruffina di Palse (Porcia –PN). Una fossa con contenitori fittili della prima età del ferro (scavi 1999–2000). – V: E. Borgna, P. Càssola Guida, S. Corazza (ur.), *Preistoria e Protostoria del Caput Adriae*, Studi di Preistoria e Protostoria 5, 703–712.
- MIZZAN, S. 1989, S. Polo. – V: E. Montagnari Kokelj (ur.), *Il Carso Goriziano tra protostoria e storia. Da Castellazzo a San Polo*, Catalogo della Mostra, 107–114, Gorizia.
- MIZZAN, S. 1996, La ceramica. – V: P. Càssola Guida, S. Mizzan, *Pozzuolo del Friuli II, 1. La prima età del ferro nel settore meridionale del castelliere. Lo scavo e la ceramica*, Studi e ricerche di protostoria Mediterranea 4, 43–198, Roma.
- MLINAR, M. 2018, Starejšeeželeznodobna naselja v Posočju in njihovi obrambni sistemi. – V: D. Vončina (ur.), *Gradišča v zahodni in osrednji Sloveniji. Zbornik s posvetovanja o gradiščih, Pivka, 24. maja 2017*, 49–61, Gorjansko.
- MLINAR, M., B. ŽBONA TRKMAN 2008, Banjska planota in Trnovski gozd v luči novejših arheoloških najdb. – *Goriški letnik* 32, 9–22.
- MORETTI, M. 1978, Monte Grisa: Area inferiore. – V: L. Ruaro Loseri, M. Moretti, R. Gerdol, G. Stacul, *I Castellieri di Nivize, Monte Grisa, Ponte S. Quirino. Complessi dell'età del Bronzo*, Atti dei Civici Musei di Storia ed Arte di Trieste, Monografie di Preistoria II, 41–64.
- OSMUK, N. 1979a, Bate. – *Varstvo spomenikov* 22, 273.
- OSMUK, N. 1979b, Grgar. – *Varstvo spomenikov* 22, 273.
- OSMUK, N. 1979c, Kal nad Kanalom. – *Varstvo spomenikov* 22, 273–274.
- OSMUK, N. 1985, Kanalski Lom – V Glavi. – *Varstvo spomenikov* 27, 212.
- OSMUK, N. 1990, Levpa – Grad (Banjska planota). – *Varstvo spomenikov* 32, 162, 164.
- OSMUK, N. 1991, Kal nad Kanalom – Koprivišče: Gradec. – *Varstvo spomenikov* 33, 209.
- OSMUK, N. 1992, Kal nad Kanalom: Zabrdno – Na gradu. – *Varstvo spomenikov* 34, 230–231.
- OSMUK, N. 1995, Bate – Dragovica: Rebno. – *Varstvo spomenikov* 35 (1993), 85.
- PAVLIN, B. 1999, Kambreško in Banjšice. – V: D. Perko, M. Orožen Adamič (ur.), *Slovenija. Pokrajina in ljudje*, 312–321, Ljubljana.
- PODBERSIČ, R. 2009, Grgar med prvo svetovno vojno. – *Grgarski zbornik*, 149–170, Grgar.
- POGAČNIK, A. 2002, Način pokopa in analiza pridatkov / The burial ritual and the analysis of the grave goods. – V: D. Svoljšak, A. Pogačnik, *Tolmin, prazgodovinsko grobišče 2. Razprave / Tolmin, the prehistoric cemetery 2. Treatises*, Katalogi in monografije 35, 21–84.
- PUŠ, I. 1971, Žarnogrobiščna nekropola na dvorišču SAZU v Ljubljani. *Izkopavanja v letih 1964–1965 (Nekropole der Urnenfelderkultur im hof der Slowenischen akademie der wissenschaften und Künste in Ljubljana. Ausgrabungen in den jahren 1964–1965).* – Razprave 1. razreda SAZU 7/1.
- PUŠ, I. 1982, *Prazgodovinsko žarno grobišče v Ljubljani / Das vorgeschichtliche Gräbelfeld in Ljubljana.* – Razprave 1. razreda SAZU 13/2.
- SALERNO, R. 1996, I materiali. – V: *La protostoria tra Sile e Tagliamento. Antiche genti tra Veneto e Friuli. Concorchia Sagittaria.* Mostra archeologica, 220–245, Padova.

- SVOLJŠAK, D. 1986, Most na Soči in njegovi obrambni sistemi / Most an der Soča und seine Verteidigungssysteme. – V: *Odbrambeni sistemi u praistoriji i antici na tlu Jugoslavije / Verteidigungssysteme in der Vorgeschichte und Antike im Gebiet von Jugoslawien*, *Materials* 22, 50–54.
- SVOLJŠAK, D. 1988–1989, Posočje v bronasti dobi (Das Sočagebiet in der Bronzezeit). – *Arheološki vestnik* 39–40, 367–386.
- SVOLJŠAK, D. 1990, Sv. Katarina nad Novo Gorico. Arheološka podoba. – *Goriški letnik* 17, 33–55.
- SVOLJŠAK, D. 2001, Prazgodovina v Posočju v štirih epizodah. – *Goriški letnik* 27, 5–26.
- SVOLJŠAK, D. 2005, L'insediamento fortificato d'altura di Sv. Katarina sopra Nova Gorica. Un castelliere di tipo isontino. – V / In: G. Bandelli, E. Montagnari Kokelj 2005 (ur. / eds.), *Carlo Marchesetti e i castellieri 1903–2003. Atti del Convegno Internazionale di Studi, Castello di Duino (Trieste), 14–15 novembre 2003*, *Fonti e studi per la storia della Venezia Giulia* II/9, 657–665.
- SVOLJŠAK, D. 2009, Zaklad bronastih srpov v Grgarju. – V: *Grgarski zbornik*, 12–20. Grgar.
- SVOLJŠAK, D., A. POGAČNIK 2001, *Tolmin, prazgodovinsko grobišče 1. Katalog / Tolmin, the prehistoric cemetery 1. Catalogue*. – Katalogi in monografije 34.
- STARE, F. 1954, *Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani (Illyrische Funde aus der Eisenzeit in Ljubljana)*. – Dela 1. razreda SAZU 9.
- STARE, F. 1975, Dobova. – *Posavski muzej Brežice* 2.
- TECCO HVALA, S., B. MUŠIČ 2021, Ali je imela naselbina na Mostu na Soči v železni dobi obzidje? – *Goriški letnik* 45, 29–52.
- TERŽAN, B. 2002, Kronološki oris. / Chronological outline. – V: D. Svolfjšak, A. Pogačnik, *Tolmin, prazgodovinsko grobišče 2. Razprave / Tolmin, the prehistoric cemetery 2. Treatises*. – Katalogi in monografije 35, 85–102.
- TERŽAN, B., M. ČREŠNAR 2014, Poskus absolutnega datiranja starejše železne dobe na Slovenskem / Attempt at an absolute dating of the Early Iron Age in Slovenia. – V: Teržan, Črešnar (ur.) 2014, 703–725.
- TERŽAN, B., N. TRAMPUŽ 1973, Prispevek h kronologiji svetolucijske skupine / Contributto alla cronologia del gruppo preistorico di Santa Lucia). – *Arheološki vestnik* 24 (1975), 416–460.
- TRUHLAR, F. 1974, Banjška planota – arheološka terra incognita ?. – *Arheološki vestnik* 25, 550–551.
- UREM, D. 2012, *Limska gradina. Keramika s področja nekropole / The Limska Gradina hillfort. Pottery from the cemetery area*. – Monografije i katalogi 21.
- VINAZZA, M. 2021, Naselbinska keramika starejše železne dobe na Krasu / Settlement pottery from the Early Iron Age in Kras. – *Arheološki vestnik* 72, 419–452 [DOI: <https://doi.org/10.3986/AV.72.14>].
- ZAVRTANIK, J. 2001, Prazgodovinska podoba Solkana. – V: B. Marušič (ur.), *Jako stara vas na Goriškem je Solkan*, 10–21, Solkan.
- ZENDRON, F. 2017, In cammino verso la storia. I manufatti dell'età del Bronzo e dell'età del Ferro. – V: P. Maggi, F. Pieri, P. Ventura (ur.), *Monte Castellier. Le pietre di Elleri narrano la storia*, 209–249, Trieste.
- ŽBONA TRKMAN, B., A. BAVDEK 1996, Depojski najdbi s Kanalskega Vrha / The Hoards from Kanalski Vrh. – V: Teržan (ur.), *Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem 2 / Hoards and Individual Metal Finds from the Eneolithic and Bronze Ages in Slovenia* 2, Katalogi in monografije 30, 31–72.

Neobjavljena poročila / Unpublished Reports

- BRATINA, P. 2006, Grgar – Grašišče. Poročilo o zaščitnem arheološkem sondiranju arheološkega spomenika Grgar – Grašišče EŠD 4744. – Hrani: arhiv ZVKDS OE Nova Gorica.
- KOŠIR, U. 2022, Poročilo o arheoloških raziskavah v Grgarju (parc.št.2815/3, 2815/4, 2816/2, 2816/5 k. o. Grgar). – Hrani: ZVKDS OE Nova Gorica, Avgusta d. o. o., Idrija.
- KRAŠNA, M. 2020, *Prepoznavna in opredelitev arheoloških sledi na podatkih laserskih snemanj EŠD 4744 Grgar-Gradišče Grašišče*. – Hrani: ZVKDS OE Nova Gorica, Avgusta d. o. o., Idrija.
- OSMUK, N. 2001, Grgar-Grašišče, EŠD 4744. Poročilo. – Hrani: arhiv ZVKDS OE Nova Gorica.
- TOMAŽ, A. 2006, *Osnovne značilnosti makroskopsko analizirane keramike iz Grgarja, izkopavanja 2005, SE10 (TS 2)*. – Hrani: arhiv ZVKDS OE Nova Gorica.
- TOŠKAN, B., J. DIRJEC 2006, Živalski ostanki iz železnodobne naselbine Grgar - Grašišče. *Ljubljana*. – Hrani: arhiv ZVKDS OE Nova Gorica in ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo.
- VERBIČ, T. 2005, Poročilo o geološkem pregledu arheoloških sond na lokaciji Grašišče nad Grgarjem. *Ljubljana*. – Hrani: arhiv ZVKDS OE Nova Gorica).

Grašišče above Grgar (Slovenia) – a fortified settlement from the Early Iron Age

Summary

The prehistoric site on Grašišče lies in the Grgar Basin at the end of Čepovanski dol, a 16 km long and only several hundred metres wide dry valley separating the plateaus of Trnovska planota and Banjška planota. The characteristic feature of Banjška planota and Čepovanski dol with the Grgar Basin is its position at the junction of the Dinaric, Alpine and Mediterranean zones that is also mirrored in the archaeological map of the area. Although a large portion of the local prehistoric sites have as yet not been investigated and hence not dated, it would seem that their location was carefully selected. Most boasted a naturally well protected location in proximity to a water source and with a commanding view of the surrounding area with natural passages and old pathways. The prehistoric communications across the Grgar Basin and Banjšice connected the Gorica Plain and the Vipava Valley with the lower Soča Valley, westward across the hills of Kambreško hribovje with the sub-Alpine areas of the Friuli Plain and northern Italy in general, but also with the upper Soča Valley, northward with the valley of the Idrijca and across the plateau of Trnovska planota and Mt Nanos with continental Slovenia.

In the 1980s and 90s, Nada Osmuk conducted an archaeological field survey of Banjška planota that included small-scale trial trenching campaigns, publishing her findings in preliminary reports.¹ The recovered small finds reveal that most settlements were already inhabited at the transition from the Late Bronze to the Iron Age, i.e. in *Bronzo finale / Prima età del ferro (BF 3/I Fe 1)*,² while the beginning of some reaches back to the transition from the Middle to the Late Bronze Age, i.e. *Bronzo medio / Bronzo recente (BM/BR)*.³ The numerous hoard finds further outline the network

of old communications, which were particularly intensively used towards the end of the Bronze Age and at the transition to the Iron Age.⁴ The stray finds of stone tools and Early Bronze Age axes point to routes of an even earlier date.⁵

THE SETTLEMENT ON GRAŠIŠČE

The prehistoric settlement is situated on the summit of the isolated hill of Grašišče (350 m asl) that rises above the western fringes of the Grgar Basin (*Fig. 1; 2*). The pre-Quaternary geology on the hill and its immediate vicinity is composed of the lithological variants of the Palaeocene flysch.⁶

The settlement extended across the slightly levelled summit plateau naturally protected with precipitous slopes in the west, while there are clearly recognisable ruins of a stonework rampart (*Fig. 16: 'central rampart'*) in the north, east and south. The settlement also spread on the northern and eastern slopes, as well as the gentler and terraced southern slope. In addition to the vantage point that afforded a control of the communications below, the choice of the settlement location also importantly depended on the surrounding plain rich in water sources and fertile land suitable for crop cultivation and animal husbandry. The Grgar Plain is a karst polje with two large active sinking streams.⁷ Three brooks flow in the immediate vicinity of the settlement. The area also has numerous karst caves, rock shelters, collapsed dolines and abysses, which we assume (even in the absence of archaeological investigations) were used in prehistory. The prehistoric cemetery associated with the settlement on Grašišče has as yet not been detected; a potential location may be deduced from the toponym Podgomila (translated as 'underbarrow') to the northeast of the hill.⁸

The first one to mention the prehistoric settlement on Grašišče was Carlo Marchesetti, a researcher

¹ Archaeological sites at Grad above Levpa, Gradec above Koprivišče, Zabrdno above Kal nad Kanalom (Osmuk 1979a; 1979b; 1979c; 1985; 1990; 1991; 1992; 1995).

² Archaeological sites at Globine near Dragovica, Zabrdno and Gradec near Kal nad Kanalom (Gerbec 2018, 68, Fig. 8), Grad above Levpa, V Glavi near Kanalski Lom.

³ Archaeological sites at Sv. Lovrenc above Bate, Grašišče above Grgar, Na Gomili near Trušnje, Sv. Tomaž near Koprivišče (Mlinar, Žbona Trkman 2008, 13).

⁴ Furlani 1973–1975; Žbona Trkman, Bavdek 1996; Fabec 2006; Svoljšak 2009; Božič 2009–2010.

⁵ Mlinar, Žbona Trkman 2008, 12–13, Pl. 1: 1,3,4.

⁶ Report by Verbič 2005.

⁷ Marušič 2009, 322.

⁸ Černe 2009, 335.

from Trieste in his *I castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia* (1903, 91). During World War I, Grašiče was linked with the Isonzo Front and the battles taking place on nearby Sveta gora. The remains of military interventions are visible on the surface of the hillfort, as well as in the numerous fire trenches and buildings in proximity.⁹ A transmission line was constructed in the 1930s that still runs across the hillfort, but there are no reports of small finds recovered during the earthworks. In 1977, sherds of Bronze Age, Iron Age and Roman pottery, an iron coulter and pieces of iron slag¹⁰ (Fig. 2: 2; Pl. 5: 13–17) came to light by chance on the south-eastern slope of the hillfort. They probably originate from mixed contexts that may indicate the contemporary use of the unfortified south-eastern slope, although we should not disregard the possibility that some of the finds were eroded from higher-lying parts. The field surveys conducted in 1978, 2001 and 2005 on the summit plateau of the settlement unearthed fragments of pottery, clay rings, quernstones and cobbles (Pl. 5: 1–12). The earthworks in 2000 damaged and pierced the stone drywall in the southern part and earth was removed in the settlement interior¹¹ (Fig. 2: 1). Today, the hillfort area is under threat from unmonitored agrarian use, transmission line maintenance, new constructions and terracing on the southern and south-eastern slopes.

Archaeological investigations in 2005

In advance of transmission line renovation in the Grašiče area, the heritage protection office from Nova Gorica (ZVKDS OE Nova Gorica) conducted trial trenching on the first terrace at the foot of the slope of the settlement's central part and on the north-eastern slope, in the autumn of 2005¹² (Fig. 2: 3,4; 3; 4). Trench 1 (Fig. 2: 3) revealed that the southern and part of the eastern slopes of the settlement were heavily transformed by modern-day agricultural activities that mostly reached the underlying geology and removed

the earlier anthropogenic record.¹³ Test pits (TS) (Fig. 2–4) were excavated on the location of the second standing area of the transmission line on the slope. After having unearthed the remains of a stone construction, we extended the excavation area (Trench 2; Fig. 2: 4; 4) and recorded several features.¹⁴

Ditch:

An up to 4 m wide ditch was cut along the slope into the underlying geology, roughly at the contact between the hard layer of sandstone and softer layer of marlstone. It reached down to the layer of sandstone and appeared in the section of the slope as round cuts into soft marlstone (Fig. 6). We could trace the ditch along the slope all to the edge of the investigation area in the north and to the south part of Test Pit 1 (TS 1) (Fig. 4; 5: P1). In the central part of the test pit, a stone construction identified as the stonework rampart (Wall A) of the Iron Age settlement crossed the ditch (Fig. 4: A). A thinner drystone wall was unearthed in the north half of the investigation area; it was identified as the lower retaining wall (Wall B; Fig. 4: B). The ditch appeared to have continued southwards under large stone blocks, but we were not able to fully investigate this part. It is assumed that the wall terminated roughly in the area of Test Pit 1, as it was not detected in the later machine-excavated trench (SS) further south (Fig. 4). The ditch most likely held the foundations for stone walls. It was filled with large and medium-sized unworked stones of calcarenite, limestone, breccia and sandstone mixed with loam (Fig. 4: E; 5: P1). Found among the rubble were heavily damaged sherds of Iron Age pottery of medium-grained sandy fabric (Pl. 1: 13–16) and modest remains of house daub and charcoal.

Wall A – stonework rampart:

The lower part of the stonework rampart (A) was constructed on a steep slope and oriented E–W in the direction towards the summit plateau (Fig. 4: A; 8–10). It is a drystone construction with inner and outer faces made of rather flat and carefully laid large unworked pieces of sandstone and calcarenite. The foundations of the rampart was composed of four courses of large stones making up the faces and stone debris in between. Above this, the faces were carefully constructed of large stones, with the core also made up of large stones or rubble, which were placed there in a less orderly manner, but not

⁹ Podbersič 2009, 150–155. During the Isonzo Front, the Austro-Hungarian army used the Grgar Basin as rear area for the entire Gorizia battlefield. Numerous remains of ammunition and traces of fighting also came to light during the excavations in 2005.

¹⁰ Osmuk 1979b.

¹¹ Report by Osmuk 2001.

¹² Bratina 2006; 2009.

¹³ Bratina 2006, 5, 12.

¹⁴ *Ib.*, 5–8, 13–21.

quite haphazardly thrown in. In the upper part, the rubble was mixed with earth that revealed a pottery sherd and a stone flake, which presumably slid down from the layers above. On the steepest part of the slope, the stones of the wall were leaned onto the loam in a stepped manner. Wall A was recorded in the total length of 11 m, with a width varying from 1.8 to 2 m. In the ditch, it survived to the height of up to four courses (0.80 m), while only up to two courses survived on the steep slope. Found in the ditch above the underlying geology and below the rampart foundations was a layer of weathered flysch marlstone washed down the slope, i.e. slope wash (Fig. 8). The radiocarbon dating of the animal tooth sample from this layer, taken from the profile below the inner face of the rampart, revealed the conventional age $2560 \pm \text{BP}$ (Beta-212835) (Fig. 18); we allow the possibility of the tooth being washed down the slope after the rampart had been constructed.

Walls B and C – retaining walls:

Investigations unearthed two retaining walls (lower and upper, B and C) constructed for additional support roughly perpendicularly to the rampart (A) in the distance of 5 m (Fig. 4: B,C; 9; 10). Wall C was built into loam on a steep slope and was heavily damaged; it may even have represented the remains of a stone-faced terrace (Fig. 4: C). The lower, Wall B was damaged by a grenade of the Isonzo Front (Fig. 4: B). It was set onto hard bedrock found to be worked into a stepped form in the northernmost part of the investigation area. It was a drystone construction of three courses of variously sized pieces of flysch sandstone and calcarenite. It measured 1.2–1.3 m in width, up to 1.5 m at the foundations, and survived to the height of up to 0.70 m. The outer, east face was slightly better constructed than the inner one (Fig. 12; 13). Its joint with Wall A, with interconnecting stones, shows that the two walls were constructed simultaneously (Fig. 10–13). Several sherds of Iron Age pottery (Pl. 1: 17–19) came to light while documenting Wall B. These, however, may have slid between the stones after the wall had already fallen into ruins as suggested by the layer of stone debris with habitation remains that covered the wall on the slope (Fig. 4; 5: P2, P3, P4).

Levelling – prehistoric levelling layer:

The levelling of coarse gravel that served as bedding for the prehistoric ground surface extended between Walls A, B and C (Fig. 4). On the slope, the levelling capped a layer of loam, in the lower part of the ditch it lay on a thin layer of slope wash

(Fig. 5: P3, P4). It filled the ditch and formed a levelling on the interior side of Wall B, though its primary role was to provide additional strength and stability to Walls A and B. The levelling consisted of stone debris, individual small stones and numerous pottery sherds, several ceramic spindle whorls and clay rings, animal remains, parts of burnt marl slabs, charcoal, some stone flakes and quernstone fragments, globular cobbles, the remains of numerous molluscs (Pl. 2–4) and a bronze pin (Pl. 4: 16). The structure and composition of the layer, as well as the condition of the small finds indicate this to be an anthropogenic layer and not the result of natural slope processes. Two samples were taken from the levelling for the purpose of radiocarbon dating, one of charcoal (Beta-212834: Conventional age $2710 \pm \text{BP}$) and the other of animal bone (Beta-212833: Conventional age $2470 \pm \text{BP}$) (Fig. 18).

The described stone constructions were covered across the entire investigation area by a thick layer of eroded earth with individual stones, rare and poorly preserved prehistoric pottery sherds, predominant iron fragments and remains of projectiles from World War I (Fig. 5: P1–4; 14; 15). Prehistoric pottery was most abundant in the lower part of this layer, modern-period finds most numerous in the upper part.

Retaining terrace:

The change in the standing point of the transmission line, now moved further south, led to the investigation area to be extended. We began by machine-excavating a test pit and, when stumbling across the stone-faced edge of a terrace, continued with manual excavation (Fig. 4). The machine-excavated trench (SS) reached the underlying geology, elsewhere a combination of factors prevented to dig deeper than the eroded loam (Fig. 4; 16). In the lower part of the extension there were pieces of limestone and calcarenite directly above the weathered marlstone. These stones may be seen as the remains of a collapsed face of a terrace traced along the entire length of the western part of the extension (Fig. 4: D; 5: P5). The outer edge of the retaining terrace was composed of amorphous and up to 1 m large stones set into the loam. The loam layer also revealed heavily damaged pottery sherds from the Younger and Late Bronze Ages, as well as from the initial phases of the Early Iron Age,¹⁵ some pieces of clay rings and bits of

¹⁵ The body sherds with an applied cordon and grip (Pl. 1: 2,3) have parallels among the finds from the Bronze

clay daub (*Pl. 1: 1–6*). Placed onto the unworked large stones were flat stones pushed into the loam and covered with a large amount of stone debris (*Fig. 4: D; 5: P5*). The stone debris among the flat stones revealed heavily damaged sherds of pottery from the end of the Bronze and beginning of the Iron Ages (*Pl. 1: 8–12*),¹⁶ as well as chert pebbles. Considering its position on the slope, the terrace presumably served to strengthen and stabilise the slope. It probably ran to Wall A, but we were not able to establish their stratigraphic relationship as the area between them could not be completely investigated.

ARCHAEOLOGICAL, ARCHAEZOLOGICAL AND OTHER SMALL FINDS

The prehistoric finds predominantly comprise pottery sherds, there are also many fragments of clay rings and quernstones, and some clay spindle whorls, stone flakes and cobbles. The fragments of large storage vessels (strap handles, large grips with finger impressions, body sherds with applied cordons) show that Grašiče was already inhabited in the second half of the 2nd millennium BC, towards the end of the Middle Bronze Age (*BM*), in the Younger Bronze Age (*BR*) and possibly in the transition to the Late Bronze Age (*BF*). Bronze Age pottery came to light on the surface of the central hillfort plateau (*Pl. 5: 7–10*), in the layer of colluvial loam in Trench 2 (*Pl. 1: 3,7*) and on the south-eastern slope of Grašiče (*Pl. 5: 13–15,17*). It has numerous parallels in the Vipava Valley,¹⁷ in the lowland post at Log near Vipava and the hillforts on Boršt near Gojače, Školj above

Ajdovščina, Stari grad above Vipava, Gradišče above Hrašče, but also in the Posočje region,¹⁸ for example from a Bronze Age house at Most na Soči and the cave site of Kovačeva jama near Robič, on the hillforts of the Goriški Kras, the Gulf of Trieste and in Istria.¹⁹ The earliest sherds (*Pl. 5: 14,15,17*) from *BM* were found on the south-eastern slope of Grašiče, on a terrace slightly raised above the surrounding flat area.

The diagnostic pottery (*Pl. 5: 2–6,12*) found on the surface shows that the summit plateau of Grašiče was reinhabited at the end of the Bronze Age (*BF 3*), which corresponds with the Sv. Lucija Ia phase.²⁰ The angular horizontal handles and vessels with a flat lip and strongly everted rim that continues into a funnel-shaped neck (*Pl. 1: 5; 5: 5,6*), with parallels in the hinterland of Caput Adriae, date to the 10th to 9th centuries BC.²¹ Formally similar to the examples from Grašiče are the vessels from the settlements in Friuli,²² dated to the 10th and 9th centuries BC (Pozzuolo del Friuli, Variano), as well as the pottery attributed to the *BF 3 / I Fe 1* horizon from the hillforts in the Kras (Tabor near Vrabče, San Polo/Šempolj)²³ and the Trieste area (Cattinara/Katinara, Elleri/Jelarji, Duino/Devin).²⁴

The bulk of the pottery assemblage from Grašiče comes from the fill of the ditch between Walls A and B on the northern slope (*Pl. 2–4*). The fill is likely the material removed from the settlement prior to the construction of the stonework rampart (Wall A). The pottery from this fill is made of medium- and fine-grained fabric with calcium carbonate inclusions, in some cases also quartz sand inclusions. The fabric composition further reveals mica, iron oxides, organic inclusions and clay pellets. All pottery is hand-built with additional surface finish, mostly brushed (wiped), often only

Age house at Most na Soči, roughly dated to the Younger Bronze Age – *Bronzo recente* (Svoljšak 1988–1989, 369; *Pl. 6: 5; 7: 4,6*); the angular horizontal handles (*Pl. 1: 5*) occur in the Kras, in the Gulf of Trieste and Istria towards the end of the Bronze Age – *Bronzo finale* (Bratina 2021, 390; *Pl. 8: 13*; Cardarelli 1983, *Pl. 32A: 2*; Urem 2012, *Pl. 2: 4*); vessels with an everted thickened rim and inclusions of sand in the fabric (*Pl. 1: 1*) are characteristic of the initial phases of the Early Iron Age – *Prima età del ferro* in the Posočje and the Kras (Svoljšak, Pogačnik 2001, *Pl. 42: 9*; Bratina 2021, *Pl. 4: 2; 8: 5; 11: 5*; Mizzan 1989, *Pl. 22: 5–6*).

¹⁶ The base sherd (*Pl. 1: 12*) belongs to the transition from the Bronze to the Iron Age – *BF 3 / I Fe 1*, the handle sherd (*Pl. 1: 9*) to the initial phases of the Early Iron Age (*I Fe 1*).

¹⁷ Bratina 2014, *Fig. 36.4: 1; 36.6: 13–15, 26*; ead. 2018, *Fig. 4: 4,7,8; 5: 3*; Svoljšak 1988–1989, *Pl. 2: 1,3,4,6,12; 3: 7,12,13*.

¹⁸ Svoljšak 1988–1989, *Pl. 6: 5,8,9,12; 7: 1,4–6; 8: 1–5,8*; Bressan 1988–1989, *Pl. 4: 2*.

¹⁹ Ahumada Silva, Masseli Scotti, Montagnari Kokelj 1989, *Pl. 10: 1,2*; Mizzan, *Pl. 24: 3*; Moretti 1978, *Fig. 6: 6*; Lonza 1981, *Pl. 34: 2,3*; Hellmuth Kramberger 2017, *Fig. 214: Type 3; Fig. 226: Type c*.

²⁰ The contribution uses the chronology that Biba Teržan proposed for the Sveta Lucija group (Borgna et al. 2018, *Fig. 2*).

²¹ Bratina 2021, 390; *Pl. 8: 13*; Cardarelli 1983, *Pl. 32A: 2*; Urem 2012, *Pl. 2: 4*.

²² Càssola Guida, Mizzan 1996, *Pl. 2: 8; 3: 11; 4: 26; 54: 310*; Corazza, Càssola Guida 2018, *Fig. 10: 2,3*.

²³ Vinazza 2021, *Pl. 1: 3,9*; Mizzan 1989, *Pl. 25: 1; 27: 3*.

²⁴ Crismani 2005, *Pl. 4: 39,41*; Zendron 2017, *Fig. 127: e*; Maselli Scotti, Paronuzzi 1984, *Pl. 3: 2,7*.

smoothed. The inner and outer surfaces on large and small jars (*Pl. 2: 3,5–10; 4: 1,4,6,8,10,11*) are frequently smoothed with a brush-like implement.²⁵ The pottery is mostly fired in an incomplete oxidising atmosphere, less frequently in a reducing or an incomplete oxidising with reducing atmosphere in the final phase. It is dark brown or dark red in colour, the surface is sometimes even darker (grey, almost black), very rarely lighter. Two types of vessels predominated in the fill, namely jars and dishes. Most jars have a straight, short and slightly everted rim, a pronounced neck-shoulder junction and visible traces of smoothing (*Pl. 2: 3,8; 4: 3*). The closest parallels come from the cemetery at Tolmin, others came to light in the fill of a terrace in the Tomaj hillfort and in the settlement at Cattinara/Katinara.²⁶ At Grašišče, the fill of the ditch also yielded several beakers that represent reduced version of such jars (*Pl. 2: 9; 4: 4,11,14*). The archaic form of the beakers and their surface treatment are specific to the Grašišče community.

The jars of a simple ovoid form with a straight and slightly everted rim, as well as traces of surface smoothing (*Pl. 2: 4,5; 4: 5*) belong to the Early Iron Age, more precisely the Sv. Lucija Ia 2–Ib 1 phase.²⁷ This jar form is also present in the graves at Tolmin,²⁸ which even yielded the closest parallels for the contemporary funnel-shaped vessels with thin walls and a strongly everted rim (*Pl. 2: 1,7*).²⁹ The jar with a thickened everted rim and pronounced neck-shoulder junction represents a fully developed Iron Age form of the Sv. Lucija Ib phase (*Pl. 4: 10*). Such jars occur in the hinterland of Caput Adriae from the Gulf of Trieste (Cattinara/Katinara) to Posočje (Tolmin), Friuli

(Pozzuolo) and Veneto (Santa Rufina di Palse).³⁰ Smoothed similarly as the pottery from Grašišče is the slightly larger vessel from Pozzuolo.³¹ The globular vessel (*Pl. 2: 2*) ties Grašišče with the Tolmin cemetery as well, where it was used as an urn.³² Globular vessels are also known from the settlement at Pozzuolo and from the graves in central and eastern Slovenia (Ljubljana, Dobova).³³ The second commonest vessel type from the fill are dishes with an inturned rim and a more or less pronounced rim-body junction (*Pl. 3: 2–5*). Earlier versions of such dishes already appear in the hinterland of Caput Adriae at the transition from the 10th to the 9th century BC and remain in use in the 8th century BC.³⁴ Dishes similar to those from Grašišče were found in the graves at Tolmin and in the fill of the terrace at Tomaj dated to the 9th and 8th centuries BC.³⁵ The fill of the ditch on Grašišče also revealed two low dishes of a fine-grained fabric with a vertical rim that has a sharp-angle junction with the body and is dark brown, almost black in colour (*Pl. 3: 6,7*). We believe these to be gracile low dishes that are usually decorated with pseudo-cord impressions and often bear a high handle. This dish type is known from settlements across a wide area from the Gulf of Trieste (Elleri/Jelarji) to Friuli (Pozzuolo) and eastern Veneto (Concordia Sagittaria) in the 9th and 8th centuries BC.³⁶ The decoration of pseudo-cord impressions spread across the northern Adriatic area and its hinterland in the 9th century BC.³⁷ Several sherds with such decoration were also recovered at Tolmin³⁸ and Grašišče (*Pl. 3: 9*). It is contemporary with the groups of

²⁵ Milena Horvat ranks such surface treatment, namely brushing, among the pre-firing decorative techniques (Horvat 1999, 33–34). Lucija Grahek identifies brushing as the most characteristic decoration of the Sveta Lucija habitation pottery linked to a specific jar type and usually in combination with horizontal or shallow grooving (Grahek 2018, 292–293), while Manca Vinazza discusses it as surface treatment designed to increase pottery resistivity during firing (Vinazza 2021, 434).

²⁶ Svoljšak, Pogačnik 2001, Pl. 8: 15; 16: 14; 18: 7; 28: 6; 49: 14; Bratina 2021, 386; Pl. 3: 9 (the layer is dated from the 10th to the early 8th century BC); Crismani 2005, 124; Pl. 1: 7 (the author attributes the type to the *BF/I Fe* horizon).

²⁷ Bratina 2021, 386, Fn. 64; Pl. 3: 10.

²⁸ Svoljšak, Pogačnik 2001, Pl. 3: 5; 10: 4; 12: 1; 25: 3; 93: 21; 94: 1; 95: 11.

²⁹ *Ib.*, Pl. 60: 10; Teržan 2002, 98–99. Based on the Tolmin type crescent-shaped fibula, Teržan attributes Grave 321 to the Sv. Lucija Ib phase (8th century).

³⁰ Maselli Scotti 1981, 146; Pl. 5: 4; 6: 3,5 (vessels were found in Layer 7 that the author attributes to *I Fe*); Svoljšak, Pogačnik 2001, Pl. 86: 5; Cássola Guida, Mizzan 1996, Pl. 127: 856,859; 129: 869; Merlatti, Spanghero, Vitri 2018, 706–709, Pl. 9: 4,5 (authors date Layer US 139 from Refuse Pit 4 to the 8th–early 7th century BC).

³¹ Mizzan 1996, Pl. 127: 856 (the jar is described as decorated with shallow grooves unevenly distributed across the jar surface).

³² Svoljšak, Pogačnik 2001, Pl. 42: 1.

³³ Mizzan 1996, 192, Pl. 27: 155 (author correlates this vessel type with one from Dobova and dates it to the 9th century BC); Puš 1971, Pl. 24: 1; *id.* 1982, Pl. 5: 3; 11: 15; Stare 1975, Pl. 51: 2,7; 60: 3.

³⁴ Bratina 2021, 387 (with parallels cited in *Fn. 75* and *76*).

³⁵ *Ib.*, 387, Pl. 3: 5–7; 4: 3.

³⁶ Zendron 2017, 233, Fig. 133: b; Mizzan 1996, 187, 193; Pl. 35: 201; Salerno 1996, 230, Pl. 37: 108.

³⁷ Mizzan 1996, 189, 201; Zendron 2017, 233, Fig. 133.

³⁸ Svoljšak, Pogačnik 2001, Pl. 93: 19,22; 97: 10.

shallow horizontal and oblique grooves (*Pl.* 3: 10) that usually adorn the shoulder of large vessels. Pottery with such decoration is known from the Gulf of Trieste, the Kras and Friuli.³⁹

The levelling at Wall B yielded a roll-headed pin (*Pl.* 4: 16), which is the commonest pin type of the Metal Ages. In the Sveta Lucija group, it appears in Sv. Lucija Ia and continues to be worn all to the Ic 1 phase.⁴⁰ Pins similar to that from Grašišče, with a flat hammered head, come from the Tolmin cemetery. There, the pins that are particularly chronologically diagnostic came from Grave 384, found together with a single-looped bow fibula, and Grave 409, where the pin was placed together with an iron lozenge-sectioned torque.⁴¹ We should also mention Grave 231, where a roll-headed pin was placed inside the globular urn⁴² mentioned above as a parallel for the sherd from the Grašišče levelling (*Pl.* 2: 2). The biconical or conical spindle whorls of fine- or medium-grained fabrics (*Pl.* 3: 12–14) from this levelling also have parallels from the graves at Tolmin, as well as above the Ladra village.⁴³ Grašišče also revealed numerous quernstone fragments of medium-grained breccia of local provenance in the levelling at Wall B, as well as on the surface of Trench 2.⁴⁴

A lump of iron or slag was found on the slope of the Grašišče hillfort in an unclear and mixed context, which makes it difficult to interpret. However, it does indicate probable metallurgic activities of the Grašišče community. It is well known that the Sveta Lucija community formed part of the iron trading network, with the settlement at Most na Soči playing the role of the intermediary.⁴⁵ In connection with this, we should mention that deposits of iron ore are located in the vicinity of Idrija pri

Bači and on the plateau of Šentviška planota, with the closest line of communication between this area and the neighbouring communities in the Kras and Friuli leading across Čepovanski dol and past the settlement on Grašišče.⁴⁶

Borut Toškan and Janez Dirjec (ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo) analysed the archaeozoological assemblage collected on Grašišče.⁴⁷ It largely consists of animal remains from the levelling at Wall B. The sample shows all the traits of habitation remains, i.e. kitchen refuse.⁴⁸ The authors established domestic cattle as the primary source of meat and fat in the settlement. A comparison with contemporary sites in the region led them to infer that here as well, cattle farming was mainly oriented towards secondary products (milk, hides) and draught animals. The most numerous animal remains belong to caprines, mostly sheep. The age structure of caprine individuals at death indicate these animals were raised for wool and/or milk. At the same time, the 50% share of subadult sheep and goat remains (i.e. up to three years of age) shows they were also reared for their meat. The negligible share of hunted animal species in the assemblage suggests that most remains of the *Sus* genus should be ascribed to domesticated pigs. Pig production did not play a major role in the prehistoric community of Grašišče and was mainly oriented towards the production of meat and fat. Toškan and Dirjec found that the mammal sample from Grašišče was similar to those in the mountainous parts of north-western Slovenia (Most na Soči, Bled). There is certainly plenty of grassland in the vicinity of the settlement, while the hilly hinterland also offers the possibility of seasonal pasture.

Scarce remains of charcoal came to light in the levelling at Wall B, as well as Terrace D. Metka Culiberg (ZRC SAZU, Biološki inštitut Jovana Hadžija) analysed eight charcoal samples and found the following tree species: oak/*Quercus* (14),

³⁹ Maselli Scotti 1981, 146 (sherds with such decoration were found in Layer 7 – *I Fe*); Zendron 2017, 233, Fig. 125; Bratina 2021, 387, Pl. 5: 6.

⁴⁰ Teržan, Trampuž 1973, 419, 421, 424.

⁴¹ Svoljšak, Pogačnik 2001, Pl. 5: 1; 7: 9; 24: 1; 42: 2; 73: 5; 80: 4; Pogačnik 2002, 42–43 (author identified this pin as Type I, Variant 1); Teržan 2002, 94 (Teržan believes that the single-looped fibulae of this type were worn in Posočje from the 11th–10th to the 8th century BC); Teržan, Trampuž 1973, 420–422. The iron torque belongs to the 'iron jewellery horizon' dated from the second half of the 9th to the mid-8th century BC (Teržan, Črešnar 2014, 706–713).

⁴² Svoljšak, Pogačnik 2001, Pl. 42: 1,2.

⁴³ Pogačnik 2002, 70–71; Knific et al. 2021, 32, 50–51, Cat. No. 8.

⁴⁴ Report by Verbič 2005, 6.

⁴⁵ Gabrovec 1987, 143–144; Laharnar, Mlinar 2013, 18; Dular, Tecco Hvala 2018, 131, Fig. 83.

⁴⁶ Laharnar, Mlinar 2013, 18.

⁴⁷ Report by Toškan, Dirjec 2006. It is a small assemblage of mammal macrofauna, altogether comprising 279 bone and teeth, of which only 130 (31.8%) could be identified to the level of the taxon.

⁴⁸ The authors base this conclusion on the following: heavily fragmented bones, damage to all long bones and even many phalanges, absence of articulated bones, negligible share of worked remains, absence of dog and horse remains – the meat of which the people of the Early Iron Age usually did not consume.

ash/*Fraxinus* (2), beech/*Fagus* (1), elm/*Ulmus* (1), hornbeam/*Carpinus* (1) and cedar/*Cedrus* (1).

The small finds that archaeologists recovered from the central plateau of the settlement on Grašišče reveal an intense period of habitation in the 10th and 9th centuries BC, which corresponds with the formative phase of the Sveta Lucija group – Sv. Lucija Ia.⁴⁹ The settlement was still inhabited in the 8th century BC – in Sv. Lucija Ib 2, which corresponds with the end of burial in the Tolmin cemetery.⁵⁰ In this phase, the northern slope was likely incorporated in the settlement (Fig. 17). The pottery suggests that the finds from the levelling layer can be dated to the 9th and 8th centuries, i.e. from Sv. Lucija Ia 2 to Ib 2, which corresponds with the radiocarbon dating of the charcoal. In contrast, the radiocarbon date of the animal bone sample (Fig. 18) shows a slightly longer span and hence later dating of the levelling.⁵¹ Only considering the charcoal dating and the comparative analysis of the pottery, the 8th century BC is *terminus post quem* for the construction of Walls A (rampart) and B (retaining wall). What is significant is that Grašišče yielded no finds that would suggest habitation in the 7th and 6th centuries BC, the time of the greatest prosperity of the Sveta Lucija group and the rise of the proto-urban settlement at Most na Soči.⁵² Grašišče was only reinhabited in the Roman period.

COMPARISON OF THE DEFENSIVE ARCHITECTURE ON GRAŠIŠČE AND AT CONTEMPORARY SITES

The prevailing opinion in professional literature is that the Grgar Basin with the settlement on Grašišče in the Early Iron Age belonged to the Posočje or Sveta Lucija cultural group, or at least to its sphere of influence.⁵³ According to Drago Svoljšak, the key role in defending its territory and centre at Most na Soči from the south, from the Vipava Valley, was played by the settlement on Sv. Katarina above Nova Gorica.⁵⁴ This settlement was

believed to guard the access from the Kras and the Gorizia Plain. Similarly as the hillfort on Grašišče, the settlement on Sv. Katarina is only fortified in the most easily accessible part. This type of settlement of the Sveta Lucija group, located on a naturally protected summit and only additionally fortified in the most readily accessible parts, is usually referred to as the ‘Posočje type hillfort’.⁵⁵ The earliest phase on Sv. Katarina is the Bronze Age stonework rampart erected on the bedrock using large stones forming the inner and outer faces, and stone rubble forming the core.⁵⁶ The two faces of unworked stones are similar to the Terrace D at Grašišče, also faced with amorphous stones (Fig. 4: D). Of further interest for comparison is the 1 m deep depression into the bedrock on Sv. Katarina, located at the outer face of the rampart.⁵⁷ Another rampart was later constructed on top of the remains from the first phase; Svoljšak uses characteristic Sveta Lucija pottery to attribute the second rampart to *I Fe*.⁵⁸ This fortification phase also has a parallel at Grašišče – in Wall A (Fig. 4: A).⁵⁹ Of the pottery assemblage excavated in the northern part of the rampart on Sv. Katarina, Svoljšak distinguishes between the early pottery from 1300–800 BC and the late pottery from a layer outside the rampart.⁶⁰ He parallels the former with the finds from the fortified settlements in the Vipava Valley and the hillforts in the Kras and Friuli, whereas he compared the latter with the Iron Age pottery of the Sveta Lucija group (Ha C). We should add that the fabrics and forms of the early pottery from Sv. Katarina are similar to those of the pottery recovered from the fill of Terrace D at Grašišče.

The prehistoric settlements at Most na Soči and Grašišče shared several construction elements, such as preparation of the construction site that involved digging into the underlying geology or the slope, digging a ditch for constructing the stonework rampart and assembling flat stones

⁴⁹ Borgna et al. 2018, 112–113.

⁵⁰ *Ib.*, 113.

⁵¹ We allow the possibility of the location on the slope and post-depositional processes causing an infiltration of animal remains.

⁵² Dular, Tecco Hvala, 2018, 131–132.

⁵³ Svoljšak 1986; Gabrovec 1987, 135; Mlinar 2018, Fig. 2, Fn. 2.

⁵⁴ Svoljšak 2001, 19–20.

⁵⁵ Svoljšak 2005, 664; Mlinar 2018, 49.

⁵⁶ Svoljšak 2005, 660, Fig. 3–5 (author dates the earliest phase to 1600–1000 BC).

⁵⁷ *Ib.* (author believes the depression provided stability to the rampart).

⁵⁸ *Ib.*, 660, 662, Fig. 3.

⁵⁹ The stonework rampart on Sv. Katarina measures 2.9 m in width. The similarity primarily lies in the manner of constructing the outer faces.

⁶⁰ Svoljšak 1990, 41–43, Pl. 1: 1–12 (early phase), Pl. 2–3 (late phase).

to construct drainage walls at Most na Soči⁶¹ and retaining walls and stonework rampart on Grašišče (Fig. 4: A,C,D). Sneža Tecco Hvala and Branko Mušič already noted the similarities of construction between the drainage walls and the newly found stonework rampart at Most na Soči.⁶² The ramparts at Most na Soči and Grašišče (Fig. 4: A) are furthermore similar with regards to the preparation for the stone construction by digging a ditch into the underlying geology, but also in the construction of the rampart faces using flat stones.⁶³

The defensive architecture such as recorded on Grašišče is also known in the Notranjska-Kras Hallstatt group.⁶⁴ Wall A at Grašišče (Fig. 4: A) is similar to the second-phase rampart at Tomaj dated to the Early Iron Age, which was constructed on the stone-faced edge of a terrace,⁶⁵ similarly as on Grašišče (Fig. 4: D). The southern slope at Tomaj also revealed three infilled terraces, the central one with the remains of a retaining wall, as well as a ditch that ran across the slope and held a 1 m thick drywall on the upper terrace.⁶⁶ The infilled

terraces of Tomaj held pottery typologically similar to that from Grašišče and dated to the 9th and 8th centuries BC. The construction of retaining terraces that traced the relief of the slope and similar constructions serving to stabilise the terrain has parallels in the hillforts in the Gulf of Trieste such as Cattinara/Katinara and Elleri/Jelarji.⁶⁷ The fills of these terraces and those in the hillforts of Friuli predominantly yielded habitation remains from *BF 3–I Fe1*, and may be interpreted as an intensified construction or repair of stonework ramparts at the transition from the 9th to the 8th and in the early 8th century BC.⁶⁸

Comparisons with neighbouring sites show that the defensive constructions on Grašišče are very similar to those of the contemporary settlements in the hinterland of Caput Adriae, from the Gulf of Trieste to Posočje. Moreover, the location of the settlement on Grašišče along an important line of communication enabled contacts and exchanges with the Mediterranean zone in the south and the continental and Alpine zones in the north.

Translation: Andreja Maver

⁶¹ Dular, Tecco Hvala 2018, 15–18, Fig. 7–10. An interesting feature is the alternating overlap in the stone courses of the drainage walls.

⁶² Tecco Hvala, Mušič 2021, 41–45, Fig. 9–10. This rampart also exceeds the one on Grašišče in width.

⁶³ *Ib.*, 45, 49.

⁶⁴ Bratina 2021, 380–385.

⁶⁵ *Ib.*, 380, 383, Fig. 3: B,E (author dates the second phase of the stonework rampart to the transition from the 9th to the 8th century BC).

⁶⁶ *Ib.*, 384–385, Fig. 5; 6.

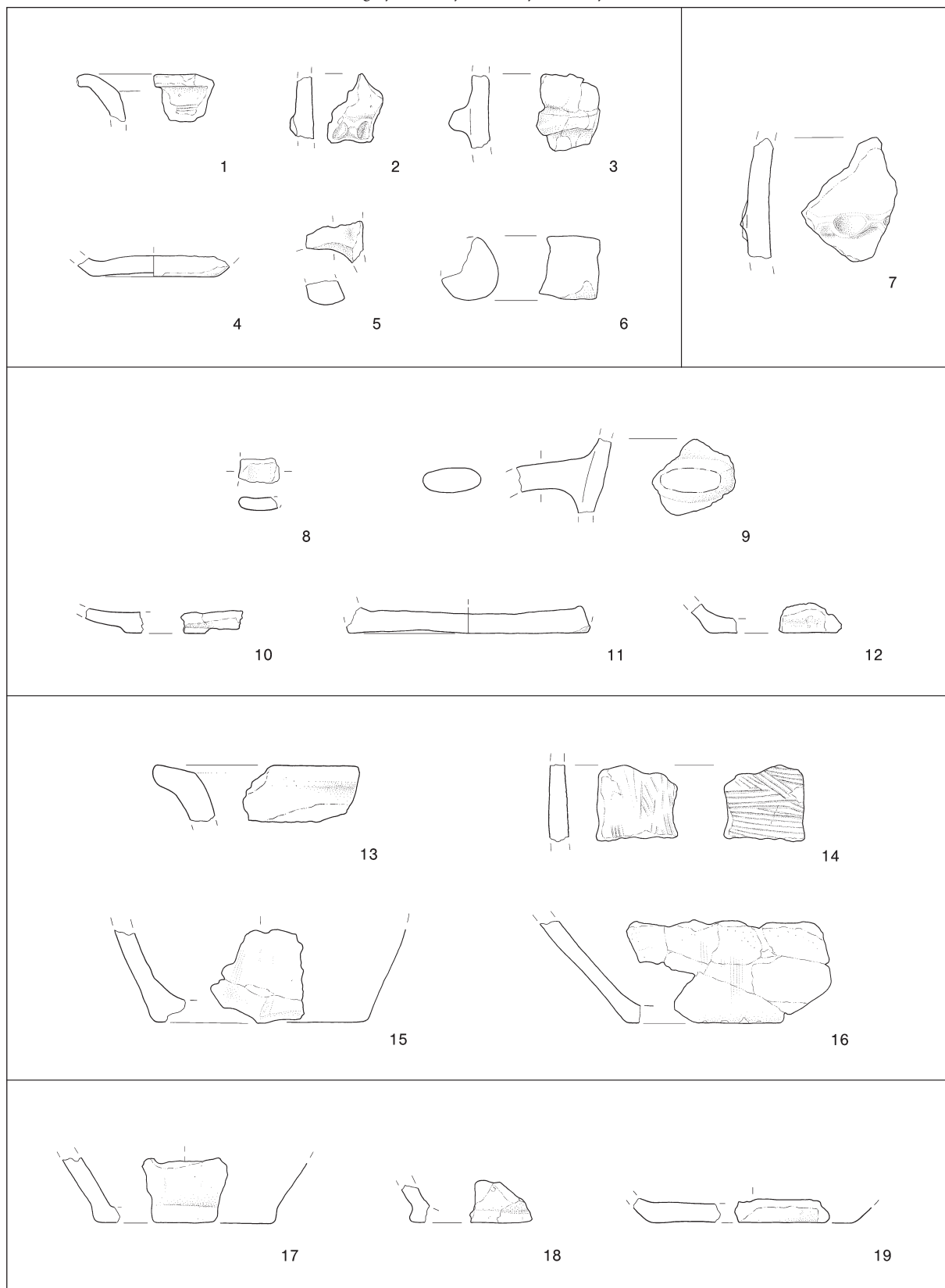
⁶⁷ Maselli Scotti 2005, 160–161; Mandruzzato 2017, 188–194.

⁶⁸ Maselli Scotti 1981, 135; Càssola Guida, Mizzan 1996, 33 ff; Mandruzzato 2017, 188; Zendron 2017, 227.

Patricija BRATINA
Zavod za varstvo kulturne dediščine
Območna enota Nova Gorica
Delpinova 16
SI-5000 Nova Gorica
patricija.bratina@zvkd.si

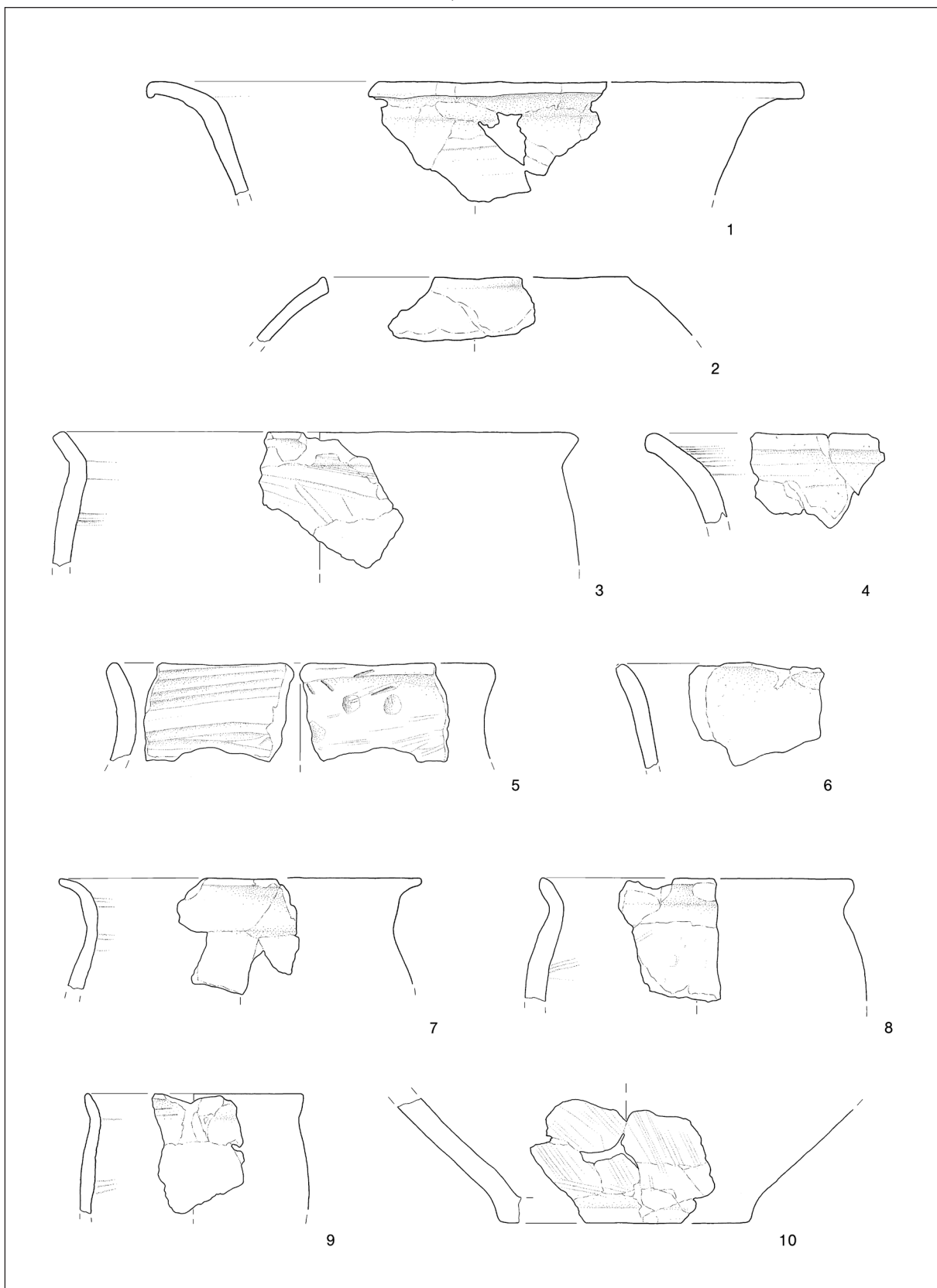
Slikovno gradivo: Sl. 1; 3; 6–13; 16 (foto: Matjaž Prešeren). – Sl. 14–15 (foto: Tomaž Fabec). – Sl. 2; 4; 17 (izvedba: Janez Rupnik, Avgusta d.o.o.). – Sl. 5 (izvedba: Alenka Ferfolja, ZVKDS OE Nova Gorica). – T. 1–5 (risba: Romana Vidmar, ZVKDS OE Nova Gorica).

Illustrations: Figs. 1; 3; 6–13; 16 (photo: Matjaž Prešeren). – Figs. 14–15 (photo: Tomaž Fabec). – Figs. 2; 4; 17 (elaborated by Janez Rupnik, Avgusta d.o.o.). – Fig. 5 (elaborated by Alenka Ferfolja, ZVKDS OE Nova Gorica). – Pls. 1–5 (drawing: Romana Vidmar, ZVKDS OE Nova Gorica).

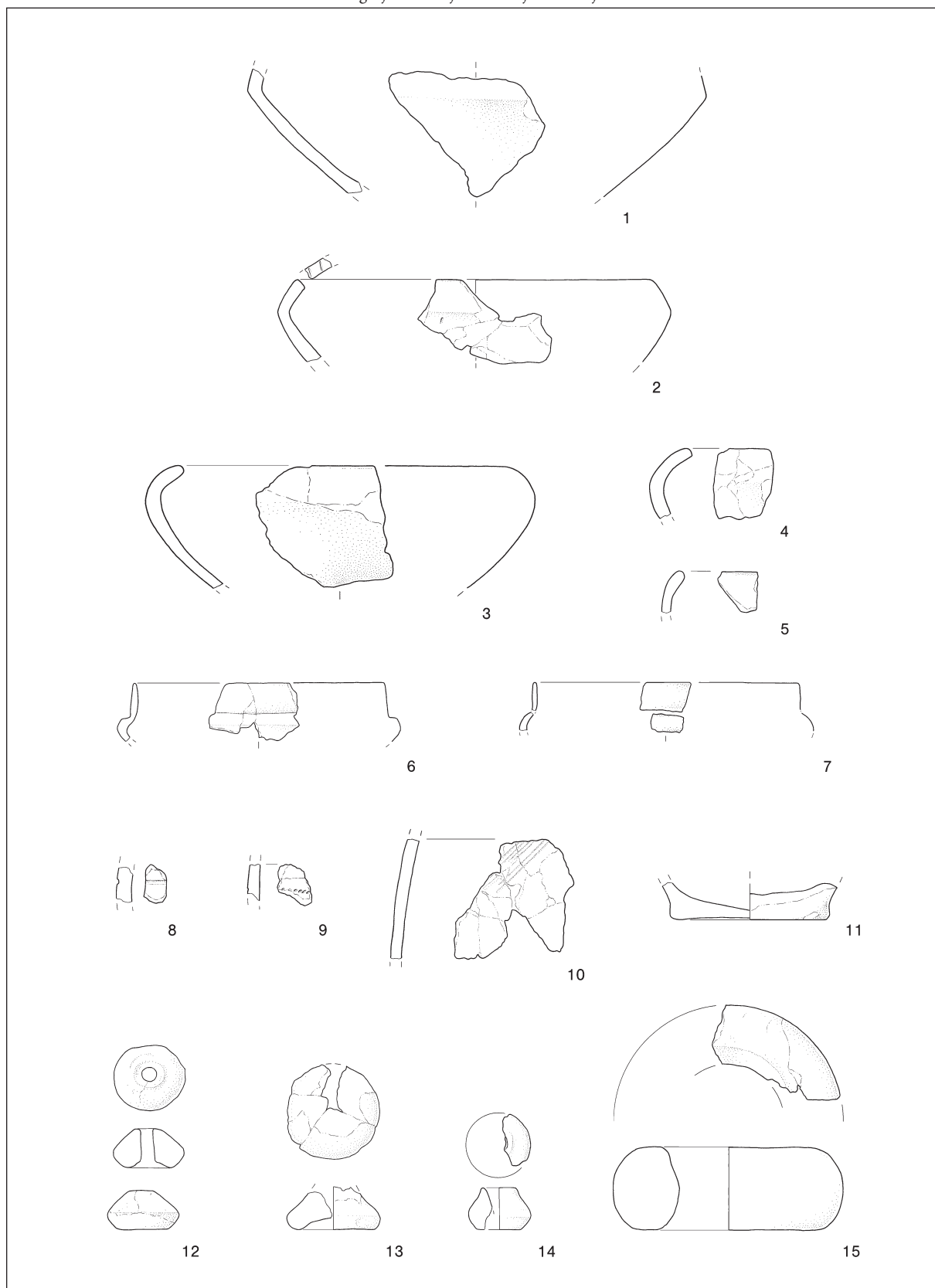
T. 1: Grgar – Grašišče. Sonda 2005/2. 1–7 ilovnata plast ; 8–12 plast med ploščatimi kamni; 13–16 polnilo jarka; 17–19 zid B. Vse keramika. M. = 1:3.

Pl. 1: Grgar – Grašišče. Trench 2005/2. 1–7 loam layer; 8–12 layer between flat stones; 13–16 ditch fill; 17–19 Wall B. All pottery. Scale = 1:3.

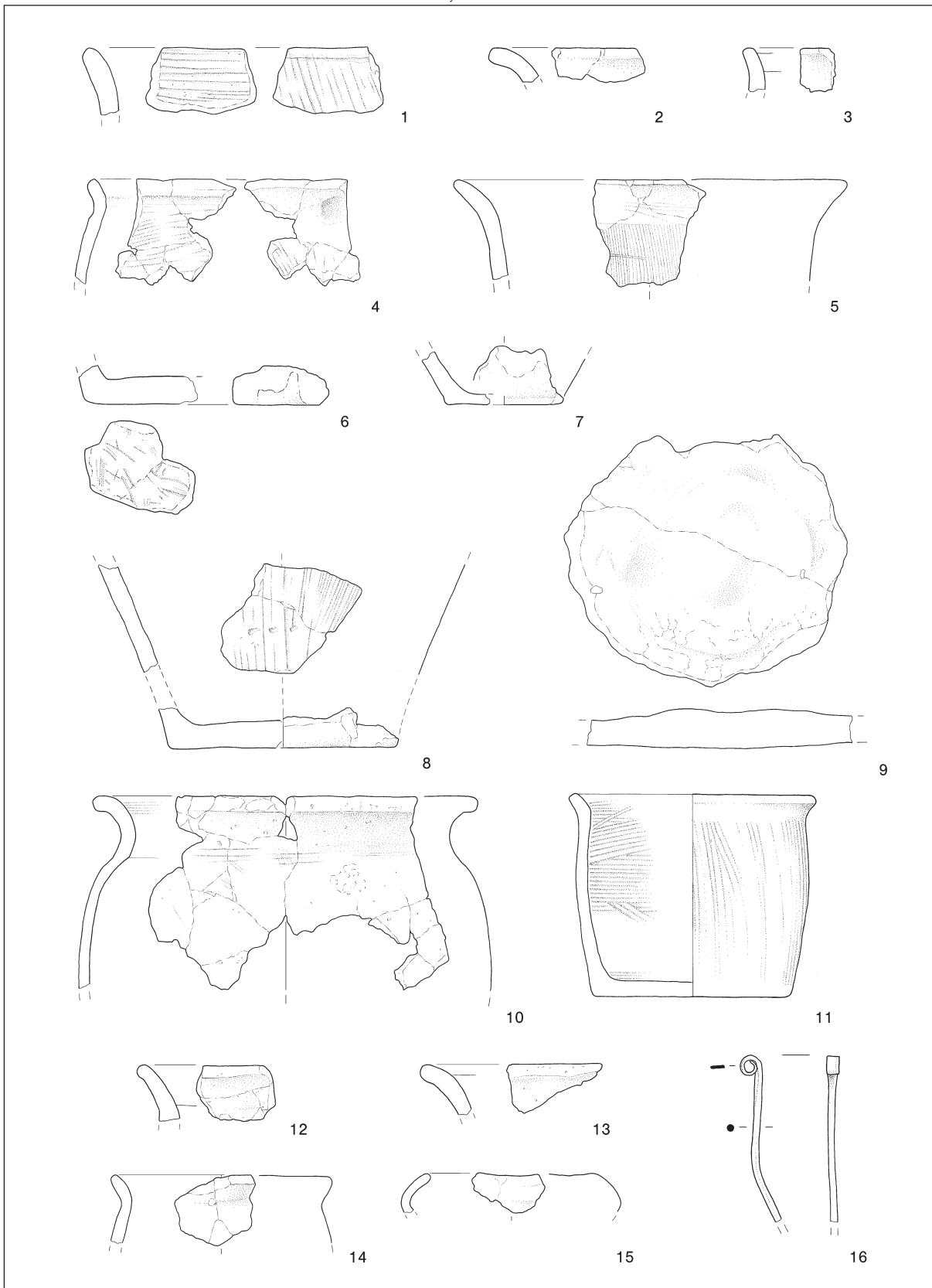
T. 2: Grgar – Grašišče. Sonda 2005/2. Železnodobno zasutje. Vse keramika. M. = 1:3.

Pl. 2: Grgar – Grašišče. Trench 2005/2. Iron Age levelling. All pottery. Scale = 1:3.

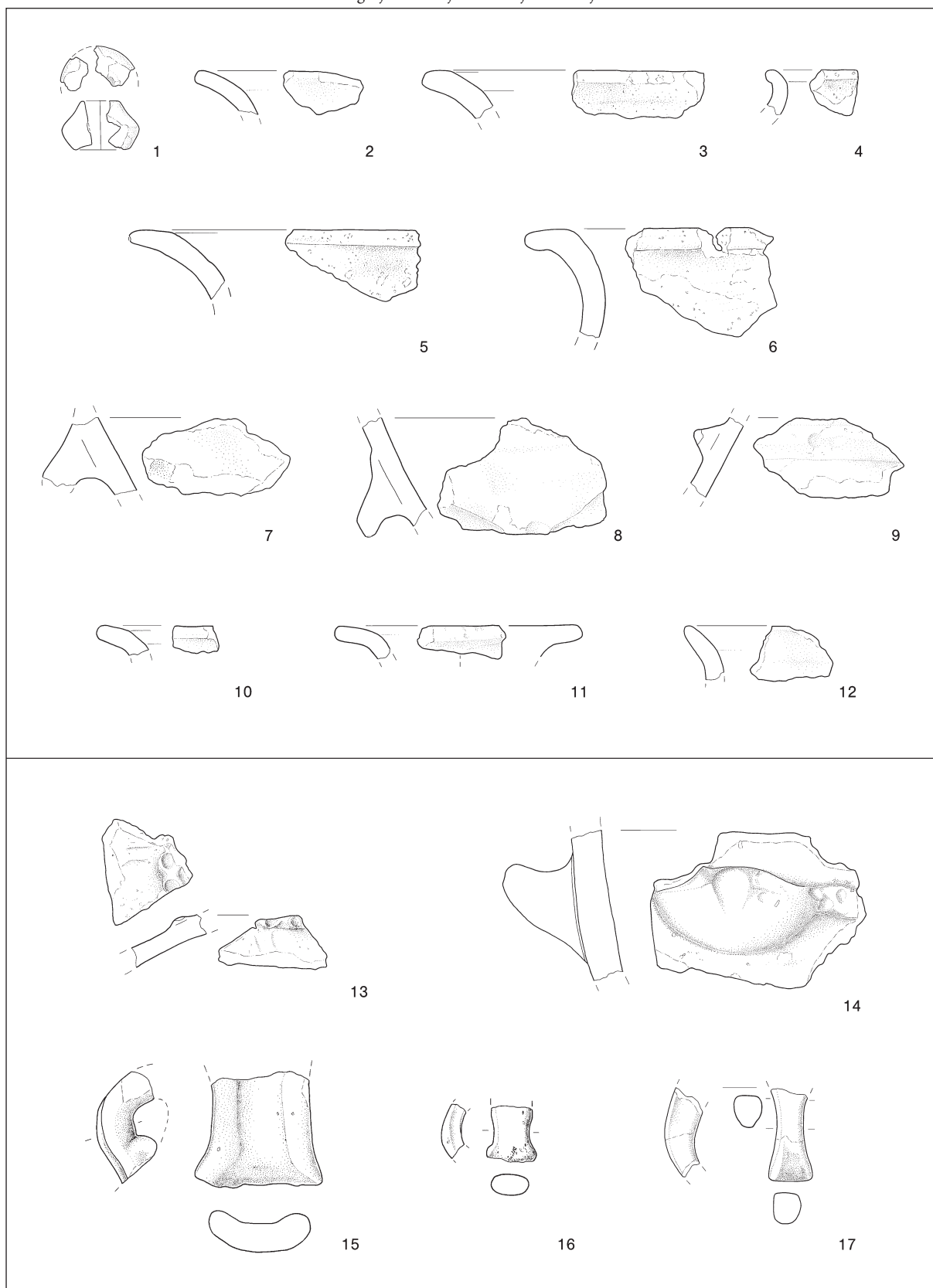

T. 3: Grgar – Grašišče. Sonda 2005/2. Železnodobno zasutje. Vse keramika. M. = 1:3

Pl. 3: Grgar – Grašišče. Trench 2005/2. Iron Age levelling. All pottery. Scale = 1:3.

T. 4: Grgar – Grašišče. Sonda 2005/2. Železnodobno zasutje. 16 bron; ostalo keramika; M. 16 = 1:2, ostalo 1:3.
 Pl. 4: Grgar – Grašišče. Trench 2005/2. Iron Age levelling. 16 bronze, other pottery; Scale 16 = 1:2, other 1:3.

T. 5: Grgar – Grašiče. 1–12 topografija 2005; 13–17 naključne najdbe 1977. Vse keramika. M. = 1:3.

Pl. 5: Grgar – Grašiče. 1–12 field surveys in 2005; 13–17 stray finds 1977. All pottery. Scale = 1:3.